

ALACA HÖYÜK SFENKSLİ KAPI AŞÇILAR KABARTMASI

Hocam Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın anısına

*Hatçe BALTACIOĞLU**

W. G. Hamilton¹ adlı bir İngiliz gezgin yönünden arkeoloji dünyasına 1842 yılında tanıtılan Alaca Höyük, güneyinde yer alan heykeltraşlık eserleri ile bezeli Sfenksli Kapı'nın görkemli görünüşü nedeniyle, birçok gezgin ve araştırmacının ilgi odağı olmuştur. Uzun yıllardan bu yana Sfenksli Kapı kabartmaları ile ilgili türlü araştırmalar, değerlendirmeler yapılmış olmakla birlikte, Hitit kültürüne ilişkin bilgiler arttıkça, söz konusu eserlerin yeniden irdelenmeleri gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Bu yazımızda, yukarıda sözü edilen gereksinim çerçevesinde Sfenksli Kapı batı kulesinin ilk taş dizisinin soldan dördüncü bloğunda yer alan kabartma incelenecektir. Söz konusu kabartmadan ilk kez H. J. van Lennep söz etmiştir². Asıl yerinde saptanmış olan kabartmayı taşıyan 1.68 x 1.30 m. ölçüsündeki andezit blok Alaca Höyük'ün 3 km. kuzeydoğusunda bulunan Kalınkaya Taşocağı'ndan getirilmiştir³ (Res.1). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen eserin envanter numarası 43'dür⁴.

Üst bölümü tahrip olmuş kabartmada sağ tarafa yönelmiş, sol ayakları önde üç erkek betimlenmiştir. Birinci figürün başı, ikincinin yüzü ve elleri, üçüncünün başı ve sırtı tahrip olmuştur. Üçü de, bir ucu:

* Ahmet Rasim Sok. No: 41/5 Çankaya 06550 - ANKARA.

¹ Hamilton, W. G. 1842: 382-383.

² Van Lennep, H. J. 1870: 131 planda 'D', 137.

³ Arık, R. O. 1937: 21, Şek. 29-31; Alkım, U. B. 1974:1-2.

⁴ Perrot, G. ve diğ. 1872: 361-362, Lev. 55 II no. 4, Lev. 59; Perrot, G.- C. Chipiez 1887: 671, Res. 333; Perrot, G.- C. Chipiez 1890: 164-165, Res. 333; Macridy, Th. 1908:14; Garstang, J. 1910: 247 planda "d", 258; Meyer, E. 1914: 79, Res. 62; Garstang, J. 1929: 127 planda "d", 135, Lev. XXIX; Contenau, G. 1931: 975, Res. 674; Bittel, K. ve diğ. 1941:120, Res. 49 b; Bossert, H. Th. 1942: Res. 508; Güterbock, H. G. 1946: 18, Şek. 1 "d"; van Loon, M. 1985: 13,

sağ kollarının üzerinden sarkan ve diz altına kadar uzanan birer manto giymiştir. Mantolarının önlerinin açık olduğu derin birer yivle gösterilmiştir. Mantonun altına giyilmiş yarım kollu elbiseleri arkada ayak bileklerine kadar uzanan birer kuyruk oluşturmaktadır⁵. Figürlerin ayaklarında uçları yukarı doğru kıvrık ayakkabılar (^{KCS}E.SIR)⁶ bulunmaktadır. Hitit sanatında çok görülen bu ayakkabı tipinin eski örneklerini Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın erken evresinde Kültepe/ Kaniş Karumu'nun II. katında ortaya çıkarılan çizme biçimli içki kapları ve Anadolu Grubu silindir mühür ve mühür baskılarındaki, genellikle çıplak ve giysili tanrıçaların ayakkabıları oluşturmaktadır⁷. İkinci figürün kulağında bir halka küpe (HUB.BI/ Hit. İştamağura-)⁸ bulunmaktadır. Halka küpeler bir örnek dışında tahrip olmamış bütün Alaca Höyük kabartmalarındaki erkeklerin kulaklarını süslemektedir⁹. Kadınlarda ise, tahribat nedeniyle, ancak bir figürün küpeli olduğu saptanabilmiştir¹⁰. Kolları sağlam durumdaki birinci ve ikinci figürün bileklerinde bilezikler (HAR.ŞU)¹¹ bulunmaktadır. Küpeler gibi halka biçimli olan bu takılar kadın veya erkek, tanrı veya insan ayrımı yapılmaksızın hemen bütün Alaca Höyük kabartmalarındaki figürlerde tek ya da çift olmak üzere kimi kez bir, kimi kez de iki kolda betimlenmiştir¹². Öndeki figür yumruk yaptığı sağ elini yukarı kaldırmış, ileri uzattığı sol eli ile kavisli bir bıçağı¹³ tutmaktadır. Yukarı kaldırarak yumruk yaptığı sağ

⁵ Mantonun altındaki giysinin etek ve gömlek mi, yoksa elbise mi olduğu anlaşılamamaktadır.

⁶ Rüster, Chr.- E.Neu 1989: No. 187.

⁷ Schmidt, E. F. 1932: 133, Res. 164 "b 2205"; Friedrich, J. 1952: 276; Özgüç, N. 1953: 93-94 . Res. 338- 339, 341; Özgüç, T. 1959 : 64- 65, Res. 84, Lev.XLIII 4; Fischer, F. 1963: 155, Lev. 131 no.1238, 1243; Özgüç, N. 1965: 8- 9, Lev. IV, 11, XXIV 71, 74, XXV , XXIX, 87 "Koyun Adam", XXXIII 104-106 ; Emre, K.- A. Çınaroğlu 1993: 687.

⁸ Rüster, Chr.- E.Neu 1989: No. 50; von Brandenstein, C.- G. 1943: 56; Alp, S. 1948: 315-319; Alp S. 1954: 454 "İştamağura- car-ring?".

⁹ Bittel, K. 1976: Res. 221, 222; Baltacıoğlu, H. 1996A: Res. 1 b, f, i, 2 k; Alaca Höyük eski müzesinin bahçesinde sergilenen rahipler kabartması.

¹⁰ Baltacıoğlu, H. 1996 A: Res. 1 ı.

¹¹ Friedrich, J. 1952: 276 " HAR: Ring / Akk. *şemiru*"; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 333; Koşak, S. 1982: 25, 31, 147 (CTH 241.5 = KBo 9: 91 rev. 6. CTH 241.7A= KUB 42:11, B=KBo 18:173 17, CTH 245.1 = KUB 42: 38 obv.2, 4-8, 10, 11, 14).

¹² Darga, M. 1992: 145 "Hitit rölyeflerinde kadın figürlerinde bilezik ve kolye sadece Alaca Höyük figürlerinde görülür".

¹³ Bu aletin tanımı Lennep, H. J. van 1870: 137 "The first appears to lead the way with a staff held in the left hand ..." biçiminde; Macridy Th. 1908: 14" ... peut-etre des sacrificateurs, si l'on veut reconnaître un coutelas dans l'objet recourbee que le premier tient dans sa main abaissee" biçiminde ; Garstang, J. 1910: 258 " ve

elinin aslında dış yandan görünmesi gerekirken, iç yandan gösterilmiş olması düşünsel betimlemeye (İdeo-plastik tasvir) bir örnek oluşturmaktadır. Bıçağın kıvrık ucu ortostatin sağ yanında yer kalmadığı için öndeki bloğa yapılmıştır¹⁴. İkinci figürün boynu, çenesi ve küpeli kulağı, tahribata rağmen, seçilebilmektedir. Dirsekten birleştirilerek yukarı kaldırdığı, tahrip olmuş iki eliyle taşıdığı aletin bir bölümü ile ucu dışarıya doğru kıvrılmış olan alt bölümü korunmuştur. Aslında görünmemesi gereken arkadaki kolun gösterilmiş olması, düşünsel betimlemeye başka bir örnektir. Üçüncü figür, ikinci figür gibi, ellerini yumruk yapıp birleştirilerek yukarı kaldırmış olmasına karşın herhangi bir alet taşımamaktadır. Bu figürün kolları da ikinci figürde olduğu gibi düşünsel betimlemeye örnek oluşturmaktadır.

Kabartmamızdaki figürler bir ayakları önde olmak üzere Hitit tarzında gösterilmiştir. Tahribata rağmen hepsi Hitit İmparatorluk Çağı'nın biçem özelliklerini taşımaktadır. Figürler, Eski Hitit dönemi betimleri ile karşılaştırıldığında daha tıknaz gövdeli, daha az hareketlidir. Başları öne doğru çıkık, boyunları çok kısa yapılmıştır. Sözü edilen İmparatorluk Çağı'na özgü özellikler, diğer Alaca Höyük heykeltraşlık eserlerinde olduğu gibi, kabartmamızda da başkent Boğazköy eserlerinden değişik bir ekolde yansıtılmıştır.

Kabartmamızdaki figürler diğer Alaca Höyük kabartmalarında kullanılan teknikte yapılmıştır. Bu teknikte, genellikle sınırlar çizilerek sınır çizgisi boyunca 3-4 cm. genişliğinde bir kanal oyulmakta, daha sonra figürün kabartma yüzeyi ile ilişkisi kesilerek taslak ortaya çıkarılmakta, en son ayrıntılar işlenmektedir¹⁵.

Figürlerin taş yüzeyine nasıl aktarılmış olabileceği konusuna gelince, üç figür birbirleriyle karşılaştırıldığında :

- Elbiselerinin önden açık olduğunu gösteren yivlerde ,
- Sağ kolları üzerinden sarkan elbise uçlarında,
- Mantolarının altına giyilmiş elbiselerinin arka uçlarında,
- İkinci ve üçüncü figürlerin arkadaki kollarında

Garstang, J. 1929: 135-136 'da " The first figure of the group that follows "d" seems to be holding a cord or whip ..." biçiminde yapılmıştır.

¹⁴ Macridy, Th. 1908: 14, Res.19; Garstang, J. 1929: 136; Baltacıoğlu, H. 1996A: Res. 1g.

¹⁵ Wooley, L. 1955: 241, Lev. XLVIII a-b ; Bittel, K. 1976: Res. 153; Baltacıoğlu, H. 1995 B: 6, Res.1; Baltacıoğlu, H. 1996C: 1-2, Res.1.

farkların bulunduğu gözlemlenmektedir. Bütün bu özellikler aynı duruşa ve aynı giysilere sahip figürlerin ortak bir kalıp kullanılmadan ayrı ayrı taşa aktarılmış olduklarını göstermektedir.

Kabartmamızdaki figürlerin tanımına ilişkin bugüne kadar üç görüş ileri sürülmüştür :

a) H. J. van Lennep, G. Perrot – C. Chipiez ve Th. Macridy, kabartmadaki figürlerin rahip (^{LU}SANGA / Hit. ^{LU}šankun(n)i-)¹⁶ olduklarını ileri sürmüştür¹⁷.

b) Th. Macridy birinci figürün elindeki nesnenin bıçak olarak tanımlanabileceğini, buna bağlı olarak da figürlerin ‘‘Kurban Sunucuları’’ m temsil ettiğini belirtmektedir¹⁸.

c) A. M. Darga ise, elinde bıçak tutan öndeki figürü aşçı (^{LU}MUHALDIM) olarak tanımlarken¹⁹, başka bir Alaca Höyük kabartmasında, önde bulunan figürün iki eliyle tuttuğu mızrak gibi, sapa geçirilmiş ay biçimli gözlü baltanın L 173/M 288b no.lu hiyeroglif işaretleri²⁰ ile aynı olması nedeniyle, onun aşçı (^{LU}MUHALDIM)²¹ veya Mızrak Adamı (^{LU}GİŞŞUKUR)²² olabileceğini ileri sürmektedir²³.

Tabletlerdeki bilgiler dikkate alındığında, ‘‘a’’ ve ‘‘b’’maddesindeki tanımların genel tanımlar olduğu görülmektedir. Çünkü birinci tanımda, Hitit metinlerde geçen hangi rahibin²⁴ anlatılmak istendiği, ikinci tanımda ise, ‘‘kurban sunucuları’’ anlatımı

¹⁶ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 231; Friedrich, J. 1952: 182.

¹⁷ Perrot, G. – C. Chipiez 1890: 164 ; van Lennep, H. J. 1870: 137; Macridy, Th. 1908:14.

¹⁸ Macridy, Th. 1908:14.

¹⁹ Darga, A. M. 1992: 144.

²⁰ Laroche, E. 1960: No. 173; Meriggi, P. 1962: 224. Ayrıca bkz. Güterbock, H. G. 1942: 102 no. 199.

²¹ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 64-71.

²² Pecchioli-Daddi, F. 1982: 198-200.

²³ Darga, A. M. 1992: 144, Res. 144.

²⁴ Singer, I. 1984: LÚ^{MES}SANGA KUR.KUR^{TIM}; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 231 ^{LU}SANGA GIBIL; Süel, A. 1985: 154, 155 ‘‘^{LU}SANGA GAL, ^{LU}SANGA GAL.GAL, ^{LU}SANGA TUR.TUR; Güterbock, H. G. -H. A. Hoffner 2002: 181-200 šankun(n)i- maddesi ‘‘GAL^{LU}.^{MES}SANGA/^{LU}SANGA GAL, ^{LU}SANGA šuppi/^{LU}SANGA KÜ.GA, ^{LU}SANGA kurutauwanza, ^{LU}SANGA TUR, DUMU SANGA, šuppi DUMU SANGA, ^{LU}SANGA GIBIL, ^{LU}SANGA LIBIR.RA, ^{LU}SANGA ŠU.GI, ^{LU}GUDU₁₂, ^{LU}SANGA^D LAMMA, ^{LU}SANGA ZA.BA₄.BA₄, ^{LU} patili gibi.

ile metinlerdeki hangi görevliden söz edildiği²⁵ anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte, “a” maddesinde belirtildiği gibi, birinci figürün rahip olup olmadığı konusunda yazılı kaynaklara başvurulmuş ve rahibin kurban hayvanı ve bıçak ile ilgisini gösteren bilgilerin kısıtlı olduğu görülmüştür. *IŠTAR* / Pirinkir²⁶ ritüeline ilişkin bir metinde, rahibin kurbanı başlattığı, ince tuzlu ekmeğe üzerine bir bıçak koyduğu ve törene bir koyunun getirildiği belirtilmektedir²⁷. Ancak, bu metinden rahibin kurban hayvanını öldürdüğüne ilişkin bir bilgi elde edilememektedir. Tuğumiyara bayram törenine ilişkin bir metinde, rahibin bir boğayı kurban olarak sunduğunun ve hayvana demirden bir sopa²⁸ ile vurduğunun belirtilmesine karşın, onun hayvanı öldürdüğünden söz edilmemektedir²⁹. Diğer bir metinde ise, Melhemli Rahibin (^{LÜ}GUDU₁₂) Fırtına Tanrısı’na bir koyunu kurban olarak adadığı (šipant/ BAL)³⁰ belirtilmektedir³¹. Ancak bu metinden de hayvanın öldürülüp öldürülmediği anlaşılamamaktadır. Tabletlerdeki bu bilgilerden rahibin bıçakla ilgisinin, onu bir yerden alıp ekmeğe üzerine koymakla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, kabartmamızda önde yer alan ve elinde bir bıçak bulunan kişinin rahip olarak tanımlanması şimdilik çok uzak bir olasılıktır.

M. Darga’ya ilişkin “c” maddesinde belirtilen L.173/ M. 288b no. lu hiyeroglif işaretlerinden oluşan aletin aşçı ile ilişkisinin bulunup bulunmadığı aşağıda ayrıca incelenecektir. Aynı maddede belirtilen aşçı tanımı ise, doğrudan bir görevliyi işaret etmektedir. Bu durumda kabartmadaki kişilerin aşçı olup olmadıklarının irdelenmesi gerekmektedir.

Aşçı (^{LÜ}MUḪALDİM)³², Hitit yazılı kaynaklarında saray (É.GAL)³³ ve tapınak (É.DINGİR^{LİM})³⁴ görevlisi olarak karşımıza

²⁵ Bu tanımda kurban beyi (EN SISKUR) kastedilmiş olabilir.

²⁶ Haas, V. 1994: 415-416.

²⁷ Güterbock, H. G. - H. A. Hoffner 2002: 187 şankun(n)i- 1b 4’b’2’ maddesi.

²⁸ Goetze, A. 1970: 88 “AN.BAR-aš^{GİS}PA-it GUL-aḫ-zi”.

²⁹ Güterbock, H. G. - H. A. Hoffner 2002: 188 şankun(n)i- 1b 4’c’5’ maddesi.

³⁰ Hoffner, H. A. 1997: 191.

³¹ Güterbock, H. G. - H. A. Hoffner 2002: 192 şankun(n)i- 1d 1’ maddesi.

³² Pecchioli-Daddi, F. 1982:64-71 ^{LÜ}MUḪALDİM, 71-76 UGULA^{LÜ(MEŠ)} MUḪALDİM, 86; KUB XXVII 69 V 5 ve KUB XXVII 69 III 8’de ^{LÜ}MUḪALDİM DUMU.É.GAL (Sarayoğlamı(nın?) Aşçısı biçiminde geçmektedir, bkz. Coşkun, Y. 1979: 65, 89.

³³ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 199.

³⁴ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 199.

çıkılmaktadır³⁵. Hem dinsel hem de ekonomik kurumlar olan tapınakların kült görevlilerinden ‘‘hilammatta’’³⁶ lar arasında yer alan aşçılar³⁷, aynı zamanda É hešta’nın³⁸ kült görevlilerindendir³⁹. Tapınak görevlilerine yönelik bir yönergede Saki (LÚ SAGI)⁴⁰, Sofracı (LÚ GİŞ BANŞUR)⁴¹, Fırıncı/ Ekmekçi (LÚ NINDA DÙ.DÙ)⁴², Şarapçı (LÚ KURUN.NA/ LÚ GESTİN)⁴³ ile birlikte ‘‘Tanrının Mutfak Beyleri’’ (EN MEŞ UTÚL)⁴⁴ arasında sayılan aşçının Hatticesi LÚ ħantipšuwadır⁴⁵. Hititçe karşılığı bugüne kadar kesin olarak saptanamamış olmakla birlikte, S. Alp tarafından LÚ ħamina olabileceği ileri sürülmüştür⁴⁶.

Aşçı tarihi metinlerde, yönergelerde, antlaşmalarda, armağan ve yalvarı metinlerinde, ritüellere, söylencelere ve listelere ilişkin tabletlerde, en çok da bayram törenlerine ilişkin metinlerde geçmektedir⁴⁷. Tabletlerde ‘‘Tapınağın Mutfağı’’ (É LÚ.MEŞ MUĖALDIM ŠA DINGIR^{LIM}), ‘‘Kral veya Kraliçe Sarayı’nın Mutfağı’’ (É LÚ.MEŞ MUĖALDIM ŠA LUGAL Û SAL LUGAL)⁴⁸,nda ‘‘Kış Bayramı’’ (EZEN KU.US.SI/KUSSU/ŠE₁₂)⁴⁹,nm kutlandığından, tanrının (heykelinin) mutfağa (É LÚ MUĖALDIM) getirildiğinden, kral ve kraliçenin mutfağa geldiklerinden söz

³⁵ Sturtevant, E. H.- G. Bechtel 1935: 161; Alp, S. 1941: 53; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 65, 77; Güterbock, H. G. 1997 B: 84.

³⁶ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 210-212.

³⁷ Carter, C. W. 1962: 61, 63; Darga, A. M. 1970: 125-127; Darga, M. 1973: 5, 13; Güterbock, H. G. 1997B: 84.

³⁸ Friedrich, J. 1952: 63-64; Haas, V.- M. Wäfler 1976: 67-69.

³⁹ Haas, V.- M. Wäfler 1977: 92.

⁴⁰ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 129; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no.21.

⁴¹ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 229 ‘‘sofracı’’.

⁴² Hoffner, H. A. 1967B: 20. 63.

⁴³ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 63 ‘‘LÚ GESTİN’’.

⁴⁴ Sturtevant, E. H. 1946: 24 EN UTÚL: ‘‘Yemek ve sofrta hazırlığında vazifesi olan memur’’; Süel, A. 1985: 55 ‘‘KUB XIII 4 Rs. III XIV 55-56’’, 171; UTÚL yerine TU₇ olarak okunduğu konusunda bkz. Hoffner, H. A. 1974: 102-103; Güterbock, H. G. - H. A. Hoffner 1994-1997: 195-196 parşur 2a maddesi ‘‘parşuraš EN-aš, EN/BEL TU₇ : kitchen worker’’.

⁴⁵ Alp, S. 1941: 53 ; Hoffner, H. A. 1974:129 not.7; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 65.

⁴⁶ Alp, S.1982: 256 ; Krş. Alp. S. 1954: 469 LÚ ħamina = Treasurer; Hoffner, H. A. 1967 B: 30 ‘‘Chamberlain: ħamina’’, LÚ ŠA.TAM, LÚ É.ŠA; Bkz. Puhvel J. 1991: 75 ‘‘ ħamina-, ħamena’’.

⁴⁷ Alp, S. 1941: 54.

⁴⁸ Alp, S. 1941: 54.

⁴⁹ Hoffner, H. A. 1967B: 40 EZEN KUSSİ, 78 KUSSİ: Winter; Puhvel, J.1991:73 ‘‘ ħam(m)ešĥa(nt) ’’ maddesi; Puhvel, J. 1997: 143-146 gem-, gim(m)-, gımmant-, kimmant- maddesi.

edilmektedir⁵⁰. Haşşumaş bayramının ikinci ve üçüncü gününde törenlerin önemli bir bölümü mutfakta gerçekleştirilmektedir⁵¹. Ayrıca, hayvanlar kesilmek için mutfağa gönderilmektedir⁵². Yazılı kaynaklarda kralın ayakkabıları ve arabaları için gereken derilerin sadece mutfaktan alınmasının dericilere (^{LU}AŞGAB)⁵³ emredildiği, buyruğa uyulmaması durumunda, cezasının ölüm olacağı bildirilmektedir⁵⁴. Bu bilgiler mutfağın kurban kesimi ile ilgili olduğuna işaret etmektedir.

Yazılı kaynaklardan aşçıların büyük bir çoğunlukla erkek oldukları bilinmektedir. Ancak, bu kaynaklardan kadınların da aşçılık (^{SAL}MUHALDIM)⁵⁵ yaptıkları öğrenilmektedir⁵⁶. Aşçılar (^{LU}MES^{LU}MUHALDIM), Başaşçı (GAL ^{LU}MES^{LU}MUHALDIM) ve Aşçıların Başı (UGULA ^{LU}MES^{LU}MUHALDIM)⁵⁷, bayram törenlerinde krala kurban ekmeğini vermek, buğday ve kurban ekmeklerini sunak (^{GIS}ZAG.GAR.RA/iştanana-)⁵⁸, ocak (GUNNI/haşşa)⁵⁹, kurşa (Av Çantası)⁶⁰, taht (^{GIS}DAG-ti/ ^{GIS}GU.ZA/ halmaşuitti-)⁶¹, pencere (^{GIS}luttai-)⁶² gibi yerlere kurban etmek, memal’i boğalara serpmek⁶³,

⁵⁰ Alp, S. 1941: 55 “EZEN KU.US.SI”; Haas, V.- M. Wäfler 1973/1974: 8-9; McMahon, G. 1991: 63 § 21 “They cover the livers and take them up. They carry them to the house of the cook”, 67, 69, 71, 77 ; Darga, M. 1992: 144. Kurban hayvanlarının mutfaktan da sağlandığı konusunda bkz. Haas, V. – M. Wäfler 1977: 108-109.

⁵¹ Güterbock, H. G. 1997 A: 111, 113 ; V. G. Ardzinba, W. G. 1986: 91, 92, 93, 97.

⁵² Ertem, H. 1965: 51; Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1994-1997: 265 penna-maddesi : “They drive it (UDU.NITA) to the kitchen and slaughter it” (KBo 15.341 26-28).

⁵³ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 45.

⁵⁴ Bkz. Goetze, A. 1970: 90-91 no. 169; Ertem H. 1965: 57. ^{KUS}kurşa'nın yenilenmesi gerektiğinde bir metne göre, Köpek Adam bir keçiyi öldürerek yeni ^{KUS}kurşa yapılması için derisini dericilere (^{LU}AŞGAB) vermektedir, bu konuda bkz. McMahon, G. 1991: 166, 167 ;

⁵⁵ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No 17; Pecchioli- Daddi, F. 1982: 86.

⁵⁶ Alp, S. 1941: 53; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 64-7 “^{LU}MUHALDIM”, 71-76 “UGULA ^{LU}MES^{LU}MUHALDIM”, 86 “^{SAL}MUHALDIM”; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 17; Ünal, A. 1985: 432 not 88; Ünal, A. 2000: 219 .

⁵⁷ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 71-76.

⁵⁸ Friedrich, J. 1952: 91; Rüster, Chr.- E.Neu 1989: No. 238.

⁵⁹ Friedrich, J. 1952: 62 ; Rüster, Chr.- E.Neu 1989: No. 313; Puhvel, J. 1991: 218-221.

⁶⁰ McMahon, G. 1991: 250-254; Güterbock, H. G. 1997C: Puhvel, J. 1991: 270-275.

⁶¹ Friedrich, J. 1952: 48; Rüster, Chr.- E.Neu 1989: No. 243, 304; Puhvel, J. 1991: 41-43.

⁶² Friedrich, J. 1952: 131 ^{GIS}lutta; Güterbock, H. G. – H. A. Hoffner 1980-1989: 88-90 ^{GIS}luttai- maddesi.

⁶³ Ertem, H. 1965: 49; Coşkun, Y. 1979: 13, 36 “UTÚL ^{LU}MUHALDIM”, 41 “UTÚL ^{LU}MUHALDIM”, 77, 88, 89; Güterbock- H. A Hoffner 1994-1997: 294 peran 1b2’ maddesi.

süt getirmek, et kurban etmek, ekmek ve et parçalarını törene katılan rahiplere dağıtmak, içki, yağ ve kan libasyonu yapmak, kurban hayvanlarını hazırlamak, sihirlemek, temizlemek, kimi kez hayvanın kurban edilmesi için tutmak, ateş yakarak etleri pişirmek, yemek yapmak, tuhhuëşşar ile türlü eşyayı ve kralı kült amaçlı temizlemek, hayvanları kesmek gibi görevleri yaparlardı⁶⁴.

Aşçılar, törenlerde hayvanları tapınağın içine getirirler, kurban masasını⁶⁵ düzenlerler, Başaşçı (GAL^{LU.MES} MUHALDIM) da tapınakta bu hayvanların önünde dururdu⁶⁶. Aşçıların Başı (UGULA^{LU.MES} MUHALDIM)⁶⁷ koyunlar kesilirken GAL⁶⁸ kabını hayvanların kanının altına tutar, kimi zaman da şarap (GEŞTIN)⁶⁹ dolu

⁶⁴ Alp, S. 1941: 53, 56, 57, 59, 60-62, 64, 67, 68, 70, 72, 73 ; Alp, S. 1957: 16, 17; Otten, H. 1958: 66, 67, 78, 79, 84, 85, 90, 91, 126, 127, 135; Ertem, H. 1965: 49, 51, 92, 258 ; Goetze, A. 1970: 79, 85 ; Otten, H. 1971A: 8 Vs. III 16-17; Hoffner, H. A. 1974: 129 ve not 7; Haas, V. – M. Wäfler 1976: 82, 83, 87-95 KBo XVII 40 Vs. 1-8 ; Haas, V. –M. Wäfler 1977: 98, 99, 100, 103, 111; Gurney, O. R. 1977: 28, 29, 32-33; Archi, A. 1979: 205, 206 not 22; Neu, E. 1980: 65, 68 metin no. 25 Vs. I 44, Rs. IV 24; Güterbock, H. G. – H. A. Hoffner 1980-1989: 81 luli- maddesi, 230 meya(n)ni maddesi, 267 memal- C4' maddesi, 466-467 nu Ah3' maddesi; Alp, S. 1982: 253, 255-258 not 7; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 68, 71; Puhvel, J. 1984: 230 "auli maddesi", 462 iştanana- maddesi; Süel, A. 1985: 107 "KUB XX 85 /CTH 593 11-14; Kühne C. 1986: 85-86, 88-89, 98; Güterbock, H. G.- T. P. J. van den Hout 1991: 62; McMahan, G. 1991: 59, 91, 93, 119; Puhvel, J. 1991: 109, 111 hantezzi(ya) maddesi, 119 hpalzil maddesi, 207 hanzazu maddesi, 250, 251 "hattanzi-", 327-330 "huck-"; Darga, M. 1992: 143-144; Hoffner, H. A. 1993-1997: 202 "The Cook brings prime-quality milk"; Güterbock, H.G. – H. A. Hoffner 1994-1997: 12 pahhur la l'c' maddesi, 113 "para- lff, 194-195 parşur 1 lb, ldf , 310 "peran- 12 c 8' maddesi " KUB 20 II 11 8-10", 332 "peda A2b maddesi (KUB II.21 IV 16-21), 341 "peda Ah1 maddesi (KBo 15.33 II 37-38) " ; Klinger, J. 1996: 306, 307, 316-317, 376, 377, 387, 424, 425, 458, 459, 470, 471, 524, 525, 532, 533, 539-541, 552, 553, 556, 557, 596, 597, 608, 609; Glocker, J. 1997: 70-74; Puhvel, J. 1997: 123 kaşdupai- maddesi, kattakurant- maddesi, 130 kattapala- maddesi, 199 kiştu-, keştu- maddesi, 272-273 kurşa- maddesi; Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 2002: 20 şai- B, şiyey- 6 maddesi, 38 şagan- 1b3' maddesi, 196-197 şankun(n)i- lğ 3'b' maddesi, 122 şamenu- Bb maddesi.

⁶⁵ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 2002: 140 şan B2d4 maddesi "GİŞ-zintina". Krş. Hoffner, H. A. 1967A: 357 "KUB XXX 41 obv. İ 15. 21 ; "KBo XI 26 obv. 6"; Tischler, J. 1982: 74 ; Alp, S. 1983: 213 no. 69 CTH 631 ve not 203a.

⁶⁶ Alp, S. 1941: 58, 73 ; Y. Coşkun, Y. 1979: 77. Aşçı kimi zaman kurban hayvanının başına vururdu . Bir törende ise, Aşçıların Başı UGULA^{LU.MES} ALANZU⁹'ya GAL kabı ile şarap vermektedir, bkz. Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1994-1997: 310 peran 12e12' maddesi.

⁶⁷ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 71-76.

⁶⁸ Coşkun, Y. 1972: 21-34.

⁶⁹ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No.131.

ispantuzziešsar kabını krala uzatırdı⁷⁰. Kurbanın sunulmasından önce dini anlamda hayvanı temizlerdi⁷¹. Tabletlerden hayvanların büyük bir çoğunlukla aşçılar yönünden kesildiği öğrenilmekle birlikte, Çobanların Başı (GAL^{LÜ.MEŠ}SIPAD)⁷², nın ve olasılıkla Saki (^{LÜ}SA.GI/ ^{LÜ}GI.DU₈.A)'nin, Doktor/ Büyücü (^{LÜ}AZU)'nün, Kurban Sahibi (EN SISKUR)' nin ve Evin Beyi (^{LÜ}EN E^{71M})' nin de hayvan kestiği bilgisi edinilmektedir⁷³. Anniwiyaniš ritüelinde ^{LÜ}MUŠEN.DÜ⁷⁴ (kuş yakalayıcı, kuş uçuşunu izleyen kahin)'ların tanrıya hayvan (MÁŠ.GAL/ Teke)⁷⁵ kurban ettikleri belirtilmektedir⁷⁶. Tabletlerden edinilen ilginç bir bilgi de Köpek Adam (^{LÜ}UR.GI₇)⁷⁷, ın ^{KUŠ}kurša'nın yapılması için bir teke öldürmesidir⁷⁸. Diğer bir metinde kralın tunç bir bıçak alarak ^{UZU}walla⁷⁹, nın ve ^{UZU}ekdu⁸⁰, nun kemiklerini birbirlerinden ayırarak kestiği ve ısırıldığı kayıtlıdır⁸¹. Başka bir metinde ise, Doktor/Büyücü (^{LÜ}AZU)⁸², nün bıçakla bazı işlemler yaptığından ve kralın (eliyle) eti kestiğinden söz edilmektedir⁸³. Bu bilgilere karşın, tabletlerdeki birçok örnekten anlaşıldığına göre, hayvan kesme aşçıların asıl görevidir. A. Ünal, hayvanların kesiminde balta, kasap bıçağı gibi aletlerin kullanıldığını ancak, bunun ne şekilde yapıldığı konusunda tabletlerden bilgi edinilemediğini belirtmektedir⁸⁴. Kurban hayvanının öldürülme anı görsel sanatlarda örneklenmektedir. İnandıktepe Vazosunun ikinci frizinde kurban hayvanı boynundan hançerlenerek öldürülmektedir. Elimizdeki tek örnek olmasına karşın bu sahne, simgesel bir anlam

⁷⁰ Alp, S. 1941: 58; Coşkun, Y. 1972: 6.

⁷¹ Ertem, H. 1965: 68, 89.

⁷² Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 177; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 544.

⁷³ Coşkun, Y. 1979: 77; Puhvel, J. 1991: 328 KUB LVII 84 III 2-4 "The Chief [of] Sphepherds slaughter[s] to the gods sixty-four consisting of thirteen cattle [and] fiftyone sheeps"; Darga, M. 1972: 333-334 AboT 6 (= Kat. 531/13) 11-12 "... bir koyunu sakiler [kurban ederler]"; Güterbock, H. G.-H. A. Hoffner 2002: 135 şan B1b21'.

⁷⁴ Hoffner, H. A 1967B: 20 "Augur", 23 "Bird Watcher"; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 24.

⁷⁵ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 38.

⁷⁶ Sturtevant- G. Bechtel 1935: 117, keçinin (MÁŠ.GAL) kurban edilmesinden sonra onun ateşte pişirilerek, sağ kulağı, iç organları, sağ bacağı tanrıya ayrılmaktadır.

⁷⁷ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 376-378 "^{LÜ}UR.ZIR".

⁷⁸ McMahon, G. 1991: 166, 167, 186.

⁷⁹ Friedrich, J. 1961: 26; Alp, S. 1957: 26-27; Hoffner, H. A. 1967B: 25; Şahinbaş Erginöz, G. 1999: 15.

⁸⁰ Friedrich, J. 1952: 81; Şahinbaş Erginöz, G. 1999: 16.

⁸¹ Alp, S. 1957: 28; Şahinbaş Erginöz, G. 1999: 15-16.

⁸² Pecchioli-Daddi, F. 1982: 297.

⁸³ Coşkun, Y. 1979: 22 not 77; Puhvel, J. 1997: 246 kunna- maddesi.

⁸⁴ Ünal, A. 2000: 21.

taşıyor ise, kurban hayvanının ilginç bir biçimde öldürülüşünü belgelemektedir⁸⁵ (Res. 2). Benzer bir örnek Ninive’de bulunmuş bir Orta Assur silindir mühür baskısında karşımıza çıkmaktadır⁸⁶. Baskıda oturan tanrının önündeki sunakta bir geyik başı durmaktadır. Hayvanın ağzına hilal kabzalı bir hançer sokulmuştur. Bu örnekte de simgesel bir anlam yok ise, benzer hayvan öldürme biçiminin, hem Hitit hem de Assur kültüründe varlığı belgelenmiş olmaktadır. Tabletlerden hayvanların kimi kez kesilmeden önce ayaklarından, kimi kez kesilmeleri için ocaklara “yukarıdan aşağıya” bağlandıkları bilgisi hayvanların büyük olasılıkla, Sumerlerde ve Eski Mısırda olduğu gibi, boyunlarından kesilerek öldürülmüş olduklarına işaret etmektedir⁸⁷ (Res. 3).

Hitit görsel sanatlarında aşçı olduğu ileri sürülen iki betim bulunmaktadır:

a) Boğazköy’de aşağı kentte 2. katta ele geçirilmiş tunç kap parçasındaki frizde yer alan sola yönelik erkek, ileri uzatarak ayalarını yukarı doğru açtığı ellerinde bir hayvan başı taşımaktadır⁸⁸ (Res. 4). K. Bittel bu kişinin taşıdığı hayvan başının bir *BIBRU* olduğunu ileri sürmektedir⁸⁹. Buna karşın J. Boerker Klähn betimin hayvan başı biçimindeki kapların tanıtıcı özelliği olan boyun ve kulptan yoksun olması nedeniyle söz konusu hayvan başının bir *BIBRU*’yu temsil edemeyeceğini ileri sürmektedir⁹⁰.

Anadoluda M.Ö. 2. binde yaygın olarak görülen hayvan biçimli kapların bir tipini oluşturan hayvan başı biçimindeki kaplar dört alt tipe ayrılmaktadır:

- Boyunlu ve kulplu tip: Bu tip kapların örneklerine Alişar’da rastlanmaktadır⁹¹.

⁸⁵ Özgüç, T. 1988: Res. 64 no. 18-19.

⁸⁶ Porada, E. 1986: Res. III. 8. I.

⁸⁷ Ertem, H. 1965: 67; Brothwell, D. ve P. 1969: 47-48, Res. 15; O’Neill, J. P. 1999: 388-389 no. 137 “Butcher”.

⁸⁸ Bittel, K. 1957: 17, Res. 9; Boehmer, R. M. 1972: 68, Lev. IX; Boehmer, R. M. 1983: 43, Res. 35.

⁸⁹ Bittel, K. 1976: 164, Res. 177. Boehmer’e göre, eser bulunduğu kattan daha eski olması nedeniyle M.Ö. 16. ya da 15. yüzyıla tarihlendirilmesi olasıdır, bkz. Boehmer, R. M. 1983: 43.

⁹⁰ Boerker-Klähn, J. 1999: 56, Res. C1.

⁹¹ von der Osten, H. H. 1937: 191, Res. 208 “e 1776”, 210 “c762”.

• Boyunlu ve kulpsuz tip: Bu tipteki bir örnek Assur Ticaret Kolonileri Çağına ilişkin Kaniş Karumu I. katta ele geçirilmiştir⁹². Bu tipe ilişkin başka bir örnek, Ninive’de bulunmuş bir Orta Assur silindir mühür baskısında, oturan tanrıçanın karşısındaki ikinci figürün sol elinde tuttuğu hayvan başı biçimindeki kaptır⁹³.

• Boyunsuz ve kulplu tip: Bu tipe ilişkin örnekler Karaoğlan’da ve Alaca Höyük’te Hitit katlarında bulunmuştur⁹⁴.

• Boyunsuz ve kulpsuz tip: Kartal başı biçimindeki kaplara Assur Ticaret Kolonileri Çağına ilişkin olarak Kaniş Karumu II. ve I. katta⁹⁵ (Res. 5-7) ve Alişar’da⁹⁶ rastlanmıştır. Bu örneklerden başka boğa, koç, tavşan, sığır ve yaban domuzu başı biçimindeki örnekler Kaniş Karumu’nun II. ve I. katlarında bulunmuştur⁹⁷. Maşathöyük II. Hitit yapı katında boğa başı biçimindeki içki kabı, kulpsuz ve boyunsuz içki kaplarının Hitit İmparatorluk döneminde kullanılmaya devam ettiğini kanıtlamaktadır⁹⁸.

Bu bilgiler ışığında, Boğazköy kabartmalı tunç kap parçasındaki görevlinin elinde tuttuğu hayvan başının, boyunsuz ve kulpsuz olmasının ayırıcı bir özellik olarak kabul edilmesi, yukarıda belirtildiği gibi, boyunsuz ve kulpsuz hayvan başı biçimindeki kapların ele geçirilmiş olması nedeniyle olanaksızdır. J. Boerker-Klähn görevliyi aşçı olarak tanımlamakta ve giysisinin İnandıktepe vazosunun birinci frizindeki görevlinin giysisinden⁹⁹ farklı oluşu nedeniyle onun Başaşçı olduğunu kabul etmektedir¹⁰⁰.

b) İnandıktepe vazosunun birinci frizinde yer alan sahnedeki görevlinin, T. Özgüç yönünden, “törene çanak çömlek hazırlayan” bir erkek olduğunun ileri sürülmesine¹⁰¹ karşın, J. Boerker-Klähn onu bir aşçı olarak tanımlamaktadır¹⁰² (Res. 8).

⁹² Özgüç, N. 1953: 92, Res.283.

⁹³ Porada, E. 1986: Res. III. 8- 1.

⁹⁴ Anık, R. O. 1939: 39, Lev. LV; Koşay, H. Z.- M. Akok 1966: 26, 48, 49, Lev.25 Al.k.1 “aslan başı”, Al.k.10 “domuz başı”.

⁹⁵ Özgüç, N. 1953: 92, Res. 281; Özgüç, N. 1969: 255; Özgüç, T. 1955: 448, Res. 21 a-b; Özgüç, T. 1986: 61, şek. 49, Lev. 115: 1-2, 136: 2.

⁹⁶ von der Osten, H. H. 1937: 191, Res. 169 “b 1528”.

⁹⁷ Özgüç, T. 1955: 447-448, Res. 15-20; Özgüç, T. 1959: 63, Lev. XLV:1-4, XLVI:1-2; Özgüç, T. 1986: 61-62, Lev. D: 3, 115: 3-5, 116: 1 a-b, 2 a-b.

⁹⁸ Özgüç, T. 1982: 38, Lev. 53/1a-b.

⁹⁹ Özgüç, T. 1988: Res. 64 no. 3.

¹⁰⁰ Boerker-Klähn, J. 1999: Res. 2 c.

¹⁰¹ Özgüç, T. 1988: 18, Res. 64 no. 3.

¹⁰² Boerker-Klähn, J. 1999: 59, Res. C 2.

T. Özgüç'ün bu düşüncesinin doğru olması aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı olanaklı değildir:

- Hitit yazılı kaynaklarında Çömlekçi (^{LÜ}DUG.QA.BUR/^{LÜ}DUG.GA₅.BUR.NA/^{LÜ}BAHAR)¹⁰³ olarak geçmektedir. Akkadçası PAHARU'dur. Hititçe karşılığının ^{LÜ}hupralla olabileceği ileri sürülmüştür¹⁰⁴. Bir metinde, çömlekçi tapınak görevlilerinden ^{LÜ}.MES⁵hılamatta- arasında karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁵. Çömlekçinin dini törenlerdeki görevleri konusundaki bilgilerimiz kısıtlıdır. Bir ritüel metninde, çömlekçinin hupuwai kabını¹⁰⁶ getirdiğinden sözedilmektedir¹⁰⁷. Ammihatna ritüeline ilişkin bir metinde hılammar var ise, hupruşhi¹⁰⁸ kaplarının hılamlarda düzenlendiği, hılammar yok ise, o zaman kapların damda düzenlendiği belirtilmektedir¹⁰⁹. Değişik metinlerde hupruşhi kaplarından “sağdaki, soldaki, birinci, ikinci, yedinci“ biçiminde söz edilmektedir¹¹⁰. Bu bilgilerden çok sayıda hupruşhi kabının düzenlenerek törenlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, İnanıktepe vazosunun birinci frizinde tören yeri ne hılammar ne de damdır, söz konusu tören, aşağıda görüleceği gibi, mutfakta gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, hupruşhi kapları çömlekçilerce düzenlenmiş olsa bile, bugünkü bilgimize göre İnanıktepe vazosundaki görevlilerin çömlekçileri temsil ettiğini ileri sürmek olası değildir.

- Hitit metinlerinde çok ayrıntılı anlatılan törenler, görsel sanatlarda betim alanının yeterli büyüklükte olmaması nedeniyle, ayrıntılı olarak resmedilmemiştir. Betimlerde her zaman, törenlerin seçilmiş, önemli sahneleri canlandırılmıştır. Bu önemli sahneler, müzik yapılması, şarkı söylenilmesi ve cambazlık yapılarak tanrıların eğlendirilmesi ile tanrılara sıvı (türlü içkiler, kan, çok ender olarak su), ekmek ve hayvan kurban edilmesi gibi etkinliklerdir ve sadece bu etkinlikler simgesel biçimde görsel sanatlara aktarılmıştır. Sanatçılar'ın “tören için çanak çömlek hazırlanması”¹¹¹ konusunu,

¹⁰³ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 54-56.

¹⁰⁴ Sturtevant, E. H. 1946: 48 ; Hoffner, H. A. 1967B: 70; Müller-Karpe- A. 1988: 150.

¹⁰⁵ Carter, C. W. 1962: 61, 63; Darga, A. 1970: 125-127; Müller-Karpe- A. 1988: 153-155 metin no. 6-8; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 55.

¹⁰⁶ Puhvel, J. 1991: 396-397.

¹⁰⁷ Müller-Karpe, A. 1988: 157 metin no. 11 (KBo XIII, 248).

¹⁰⁸ Puhvel, J. 1991: 394-396.

¹⁰⁹ Singer, I. 1975: 89; Puhvel, J. 1991: 308.

¹¹⁰ Puhvel, J. 1991: 394.

¹¹¹ Özgüç, T. 1988: 18.

elimizdeki betimler dikkate alındığında, görsel sanatlara aktaracak derecede önemli görmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, söz konusu kişilerin çömlekçileri temsil etmiş olmaları olası değildir. Vazoda sağ yandaki görevlinin elinde tuttuğu aletin ne olduğu, bu bölümdeki tahribat nedeniyle, bilinmemektedir. Ancak, Hüseyinde de 2001 kazılarında ortaya çıkarılan bir kabartmalı vazo parçasında betimlenen ve İnanıktepe vazosundaki görevli ile aynı hareketi yapan adamın, ileri uzattığı sağ elinde bir kepçe bulunmaktadır¹¹². Bu bilgi bize İnanıktepe vazosunda betimlenen kişinin de elinde bir kepçe bulunduğunu göstermektedir. Vazodaki görevlinin kullandığı aletin kepçe olması, bu kişilerin aşçı oldukları ve tören için yemek yaptıkları görüşünü doğrulamaktadır.

Yukarıdaki örneklerin yanısıra Hitit sanatında aşçı olarak tanımlandığımız iki betim daha bulunmaktadır:

1. İnanıktepe vazosunun birinci frizindeki törenin başlangıcı kabul edilen ve “çanak çömlek hazırlayan” kişiler olarak tanımlanan görevlilerden sonra tanrılar ve müzik-dans sahneleri yer almaktadır¹¹³. Daha sonra dört vazo betimi görülmektedir¹¹⁴. Dördüncü vazosunun başında bir kadın vazosunun içindeki bir sopayı iki eli ile tutmaktadır¹¹⁵. T. Özgüç’e göre bu kadın “iki eli ile tuttuğu yuvarlak başlı sopa ile önündeki vazosunun/ yayıkın içini karıştırmakta, törene yiyecek/ yağ ve ayran hazırlamaktadır”¹¹⁶ (Res. 9).

Yukarıda belirtildiği gibi, Hitit yazılı kaynaklarında kadın aşçıdan (^{SA1}MUHALDIM) da söz edilmektedir¹¹⁷. İnanıktepe vazosunun birinci frizinde erkek aşçılarla aynı kompozisyonda, diğer bir deyişle aynı ortamda bulunmaktadır. Bu ortam aşağıda görüleceği gibi, törenlerin yapıldığı yerlerden biri olan mutfaktır. Bu nedenle vazodaki betim kadın aşçıyı temsil etmiş olmalıdır. Bu durumda Hitit görsel sanatlarında kadın aşçıya ilişkin betim, şimdilik tek örnekle İnanıktepe vazosunda belgelenmektedir.

¹¹² Bu bilgiyi yayınlamama izin veren Hüseyinde de hafiflerinden Doç. Dr.Tunç Sipahi’ye teşekkür ederim

¹¹³ Özgüç, T. 1988: Res. 64: 6-15.

¹¹⁴ Özgüç, T. 1988: 19-20, Res. 64 no. 16a, Lev. 44, 2.

¹¹⁵ Özgüç, T.1988: 20. Lev. 45, 2 ve J 2.

¹¹⁶ Özgüç, T.1988: 20.

¹¹⁷ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 86.

Kadın aşçının İnanlıktepe vazosunda hangi işi yaparken betimlenmiş olduğu konusundaki değerlendirmelerimiz aşağıda verilmektedir:

a) Kadın aşçı yemek hazırlamaktadır. Ancak, bu uzak bir olasılıktır. Çünkü henüz kadın aşçının tek başına yemek yaptığına ilişkin olarak yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır¹¹⁸.

b) Vazo bir yayıktır ve kadın aşçı yayıkta “yağ ve ayran”¹¹⁹ yapmaktadır.

Hititçe karşılığı şimdilik bilinmeyen¹²⁰ süt için yazılı kaynaklarda GA Sumerogramı kullanılmaktadır¹²¹. H. G. Güterbock yönünden GA Sumerogramına pankur- karşılığının verilmesine¹²² karşın, bu kelimenin, tabletlerde GA Sumerogramı ile birlikte geçmemesi, tatlı (KU₇)¹²³ veya koyu (KALA.GA)¹²⁴ olarak ya da hacim ölçüleri ile birlikte görülmemesi nedeniyle, süt anlamını taşımadığı ileri sürülmektedir¹²⁵. Yazılı kaynaklarda süthane (Ē.GA)¹²⁶ ile sütçüden (^{LÜ}GA / ^{LÜ}EPİŞ GA)¹²⁷ ve tatlı süt (GA.KU₇)¹²⁸, ekşi süt (GA EM-SÜ)¹²⁹ koyu süt (GA.KALA.GA, GA.KALAG.GA, GA DANNU)¹³⁰, bir süt oluşumu (GA SETI)¹³¹, birinci kalite süt (GA hantezzi)¹³², GA şimallu¹³³ gibi türlerinden söz edilen süttten, aynı

¹¹⁸ Ünal, A. 2000: 219.

¹¹⁹ Özgüç, T. 1988: 20.

¹²⁰ Hoffner, H. A. 1967B: 21 Beverages: harnai- “milk”.

¹²¹ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 159, Stol, M. 1993-1997: 189.

¹²² Güterbock, H. G. 1964: 102-103; Hoffner, H. A. 1967B: 21 Beverages: pankur- : milk(?), 58 “milk: pankur (?), GA”; Hoffner, H. A. 1993-1997: 202.

¹²³ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 184; Hoffner, H. A. 1993-1997:201.

¹²⁴ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 196.

¹²⁵ Hoffner, H. A. 1993-1997: 201; Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1994-1997: 93 pankur Ib maddesi.

¹²⁶ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 199+ no. 159; Hoffner, H. A. 1993-1997: 204.

¹²⁷ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 63; Hoffner, H. A. 1993-1997: 204.

¹²⁸ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 159.

¹²⁹ Hoffner, H. A. 1967B: 58, 82 “sour: EMSÜ “; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 159; Hoffner, H. A. 1993-1997: 204.

¹³⁰ Hoffner, H. A. 1967B: 29, 58; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 159; Coşkun, Y. 1979: 36 “kesik süt”; Hoffner, H. A. 1993-1997: 204.

¹³¹ Hoffner, H. A. 1967B: 58; Coşkun, Y. 1979: 36; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 159.

¹³² Hoffner, H. A. 1993-1997: 202.

¹³³ Hoffner, H. A. 1993-1997: 202.

zamanda tereyağı (İ.NUN)¹³⁴ ve peynir (GA.KIN.AG, GA.KIN.DÜ)¹³⁵ elde edilmektedir¹³⁶.

Hititlerde süt, peynir ve tereyağı, günlük tüketiminin¹³⁷ yanısıra, ritüellerde kullanılmakta ve diğer yiyeceklerle birlikte, Mezopotamya'da ve Mısır'da olduğu gibi tanrılara sunulmaktadır¹³⁸. Tapınak görevlilerine yönelik bir yönergede, herhangi bir tanrı için "Süt Bayramı" (EZEN GA)¹³⁹,nın kutlanması durumunda sütün yayıkta (makkuya-/makkuyan-)¹⁴⁰ çalkalanması (šapp-)¹⁴¹ ve tanrılar için hazırlanması istenmekle, tanrılara sunulmak ve/veya törende kullanılmak için tereyağı elde edilmesi kastedilmektedir¹⁴². H. A. Hoffner yönünden bildirildiğine göre, H. G. Güterbock, yayıkta yağ

¹³⁴ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 36, 72.

¹³⁵ Hoffner, H. A. 1966: 31 GA.KIN.AG paršan, GA.KIN.AG hašhaššan, GA.KIN.AG kappiš GA.KIN.AG MIM-MU, GA.KIN.AG ERİN LIBIR.RA, GA.KIN.AG HAD.DU.A, GA.KIN.AG gulzauna, GA.KIN.AG GAL, GA.KIN.AG TUR; Hoffner, H. A. 1993-1997: 203.

Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 159. Krş. Şahinbaş Erginöz, Ş. 1999: 49 GA.KIN.AG "yoğurt mayası", 101 GA.KIN.AG "bir tür mayalı peynir".

¹³⁶ Hoffner, H. A. 1966; Hoffner, H. A. 1974: 120-122; Hoffner, H. A. 1993-1997: 201-202.

¹³⁷ Darby, W. J. ve diğ. 1977: 764; M.Ö. 3. bin için bkz. Limet, H. 1987: 135-136; Güterbock, H. G.-T. P. J. van den Hout 1991: 39 "3. satırda süthaneden (Ē.GA) alınan sütü MESEDI lerin yediğinden sözedilmektedir"; Curtis, R. I. 2001: 173, 234.

¹³⁸ Carruba, O. 1966: 2-7; Otten, H. 1971B: 29; Hoffner, H. A. 1974: 121-123 NINDA.KUR₄.RA GA.KIN.AG "loaf of Cheese"; Darby, W. J. ve diğ. 1977: 760, 764; Güterbock, H. G. – H. A. Hoffner 1980-1989: 45. ^{K15} laplai- maddesi, 122-123 makkuya-, makkuyan- maddesi "The Cupbearer (^USAGI.A) libates [the buttermilk] which is in the churn", 250-251 milit- 1a ve 1a3' ve 1a5' maddesi; Balcıoğlu, B. 1985: 47-48 (KUB XLVI 105 III 10-14); Güterbock, H. G. – H. A. Hoffner 1994-1997: 54 ^{G15} pain(ni) maddesi; 184 paršai- maddesi; Güterbock, H. G. - Hoffner, H. A. 2002: 19-20 šai- B, šiye- 5 b 2'b' maddesi; 117 ša(m)mana- li maddesi; Puhvel, J. 1997: 123 kašdupai- maddesi; Curtis, R. I. 2001: 173, 234, 237, 238. Akkad Çağı mühürlerinde görülen halka biçimli nesnelere peynir olarak tanımlanmaktadır, bkz. Frankfort, H. 1939, Lev. XXIV; Collon, D. 1982: 80-81, Lev. XXII 152, 154. Krş. Porada, E. 1987. Peynirin küre biçimli (purpuruş) olanlarına Hitit tabletlerinde rastlanmaktadır, bkz. Hoffner, H. A. 1993-1997: 203 58" d maddesi; Tereyağının tedavide kullanımı için bkz. Beckman, G. M. 1983: 176, 177 KUB XLIV 4 - KBo XIII 241 Rev. 14; Curtis, R. 2001: 173, 234.

¹³⁹ Hoffner, H. A. 1974: 121; Hoffner, H. A. 1993-1997: 203; Krş. Sturtevant, E. H. 1954: 394, 395 "EZEN GUD"; Sturtevant, E. H.- G. Bechtel 1935:165; Goetze, A. 1969: 210 "Festival of the Cup".

¹⁴⁰ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 122-123 makkuya- or makkuyan- maddesi.; Yayık Akkadca šakiru, Sumerce ŠAKIR, bkz. Jacobsen, T. 1983: 198.

¹⁴¹ Güterbock, H. G. – H. A. Hoffner 2002: 202 šapp- 2 maddesi.

¹⁴² Süel, A. 1985: 83, 151.

üretileceği zaman Süt Bayramı (EZEN GA)'nın gerçekleştirildiği kanısındadır¹⁴³. Buna karşın H. A. Hoffner, bayram törenleri olmadan da yayıkta tereyağı yapılabileceği görüşündedir¹⁴⁴.

Çiğ tereyağı, ekşi sütün yayıkta çalkalanması veya dövülmesi ile elde edilmektedir¹⁴⁵. Görsel sanatlarda tereyağının elde edilmesine ilişkin betimlerden biri, M.Ö. 3. binin ortalarına tarihlendirilen Erhanedanlar III dönemine ilişkin Ubeyd Ninhursag tapınağının mozaik frizinde görülmektedir¹⁴⁶. Betimdeki etkinlikler üç bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde yürüyen boğalar görülmektedir. İkinci bölümde görevliler süt sağmakta, üçüncü bölümde ise, sağılmış sütle ilgili işlemleri gerçekleştirmektedirler. Bu sahnede sağ yanda oturan kişi, iki elini de yerde yana yatırılmış, ağzı kapalı bir küpün üzerine koymuştur (Res. 10). Onun görevinin, küpü çalkalayarak sütün tereyağını ayırmak olduğu ileri sürülmektedir¹⁴⁷. Bu betim, yayıkların yere konularak kullanıldığını gösteren bir örnektir. Filistinde ele geçirilen Kalkolitik Çağa ilişkin iri bir yayık boynu¹⁴⁸, deri tuluma benzeyen yayıkların kimi zaman yerde kullanılmak için büyük ölçülerde üretildiklerini kanıtlamaktadır. Bu tip yayıklar, Ubeyd mozaik frizinde olduğu gibi, içine süt konulduktan sonra yerde çalkalanılarak tereyağı üretilmektedir. Bundan başka, tereyağı üretilen türlü kapların örnekleri silindir mühürlerde karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁹.

Kimi araştırmacılar, Eski Mısır'ın Ramsesler dönemine ilişkin bir Teb mezarındaki betimlerden birinde tereyağının hazırlanışı ile taşınışının resmedildiğini kabul etmektedir. Bu araştırmacılar değerlendirmelerini, keçilerin otlağa götürülüşlerinin ve yayığa benzettikleri torbaların elde, askıda ve eşekler üzerinde taşınırken

¹⁴³ Hoffner, H. A. 1974: 121.

¹⁴⁴ Güterbock, H. G. - H. A. Hoffner 2002: 202 şapp- 2 maddesi.

¹⁴⁵ Hoffner, H. A. 1993-1997: 202; Curtis, R. I. 2001: 235.

¹⁴⁶ Woolley, L. 1927: 91-92; Pritchard, J. B. 1969: 261 no. 99; Jacobsen, T. - N. H. Bradford 1983: 197; Sherratt, A. 1981: 279, Res. 13; Gouin, Ph. 1993: 135-136; Kawami, T. S. 2001: 40, Res. 10.7.

¹⁴⁷ Curtis, R. I. 2001: 235, Res. 17 üçüncü bölümde "a".

¹⁴⁸ Ornan, T. 1986: 67.

¹⁴⁹ Delaporte, L. 1920: Lev. 5 no. 3 (T. 97); Woolley, L. 1934: 351, Lev. 207 (U. 8385); Frankfort, H. 1939, Lev. XXIV g; Frankfort, H. 1955: 39, Lev. 31 no. 315; Amiet, P. 1961: Lev. 58 mühür no. 791, 793-796, Lev. 87 mühür no. 1148; Moortgat, A. 1966: 104, Lev. 32 no. 234, 235; Amiet, P. 1972: no. 654, 657; Baudot, M. P. 1979: 37; Amiran, R. 1981: 49, Res. 3; Baudot, M. P. 1982: 3-5, 7, Lev. I, 1-2, II, 5 ve 11; Collon, D. 1982: 79, 80, Lev. XXII, no. 151-153; Gouin, Ph. 1993: 141, Res. 3 a; Delougaz, P.- H. J. Kantor 1996: 142-143, Lev. 146 E.

canlandırılmış olmaları ile küre biçimli nesnelerin yağ toprakları olarak tanımlamalarına dayandırmaktadır¹⁵⁰.

Filistin’de ilk kez Geç Kalkolitik Çağda ortaya çıkan, hem günlük işlerde hem de ritüellerde kullanılan ve deri tulumdan esinlendiği ileri sürülen pişmiş toprak yayıklar, biçimleri ile ilginç bir grup oluşturmaktadır¹⁵¹. Ayrıntılarda farklar olmakla birlikte, yatay elips biçimli yayıkların ilmek kulplu dar yanlarından biri yuvarlak diğeri düzdür. Kabın ince/ kalın/ uzun/ kısa boynu ve dar/ geniş ağız genellikle gövdenin ortasında yer almaktadır (Res. 11). Kalkolitik Çağda yaygın bir biçimde görülen bu tip yayıklar Eski Tunç I’ de kullanılmaya devam etmiştir ve Afula, Azor, Beer-Sheba, Beth- Pelet (Tel Fara South), Beter, Biq-at Nimra, El Mughar, Gezer, Giv’ Atayim, Jericho, Shiqmim, Tel Aviv, Tel Abu Matar, Teleilat-Ghassul ve Tel Teo gibi merkezlerde ortaya çıkarılmıştır¹⁵². Aynı tipteki yayıklar Suriye’de Byblos¹⁵³ ve Habuba Kabira’da bulunmuştur¹⁵⁴. Eski Cyclad ve Eski Minos kültürlerinde görülen, Ghassul kültürünün etkilerini yansıtan örneklerden biri, daha sonra yayık oldukları kabul edilen “kuş biçimli” kaplardır¹⁵⁵. Bu kaplara Girit’te Palaikastro yakınlarındaki Hagios Nikolaos ile Knossos yakınlarında rastlanılmıştır¹⁵⁶. Başka bir yayık Heraklion yakınlarında Kanlı

¹⁵⁰ Darby, W. J. ve diğ. 1977: 773, Res. 19.7.

¹⁵¹ Kaplan, J. 1954: 97, Res. 14, Mellaart, J. 1966: 25-26, Res. 8; Amiran, R. 1969: 22 “Ghassul-Beer-Sheba kültürü”, 33, Lev. 7; Amiran, R. 1976: 119; Amiran, R. 1981: 49, Res. 3; Ornan, T. 1986: 67; MacDonald, B. ve diğ. 2001: 133, Res. 4.16.6-8.

¹⁵² Kaplan, J. 1954: 97, 99; Amiran, R. 1955B: 244, Lev. 34 C 1- 3; Perrot, J. 1955: 82, Res. 16 no. 5, Lev. 14 c; Contenson, H. de 1956: Res. 9, 10: 3-4; Perrot, J. 1961: 74-75, Res. 39 no. 1, Lev. IX no. 11; Perrot, J. 1965: 144-145, Res. 1-2; Amiran, R. 1969: 33, Res. 18, Lev. 7; Dothan, M. 1975: 33; Kaplan, J. 1976: 452; Amiran, R. 1977: 291, Res. 2, 4, 6; Amiran, R. 1981: 52, Res. 4; Amiran, R. 1985: 190-191, Res. 1; Epstein, C. 1985: not 6, Giv’ Atayim yayığı Eski Tunç Çağı I’e tarihlendirilmektedir; Ornan, T. 1986: 67; Eisenberg, E. 1989: 35, Res. 4: 16-17; Tadmor, M. 1986: 7, 8’deki resim ve çizim. Teleilat Ghassul’da bulunarak “bird vase (vase- oiseau)” olarak adlandırılan kaplar daha sonra yayık olarak tanımlanmıştır, bkz. Dothan, M. 1953: 133-134; Amiran, R. 1969: 25; Sebbane, M.- U. Avner 1993: 37, Res. 7 no. 2-3. Vase Oiseau için ayrıca bkz. Starkey, J. L. 1932: Lev. XL no. 35; Bittel, K. 1945: 52; Mallon, A.- R. Koepfel 1934: 107-110, Res. 57, 59 no.3, Lev. 50. III. J. Kaplan kuş biçimli kapların yayık olmadıkları görüşündedir, bkz. Kaplan, J. 1965: 147 ve not 9.

¹⁵³ Sürenhagen, D. 1977: Lev. 14 no. 86; Dunand, M. 1973: 301, Res. 170, Lev. CLI no. 32258 (Enéolithique Recent); Elliot, C. 1978: 42; Amiran, R. 1981: 52, Res. 5. Strommenger, E. 1980: 44, Res. 25; Amiran, R. 1981: 52, Res. 4 (Late Uruk).

¹⁵⁴ Weinberg, S. S. 1954: 94-95.

¹⁵⁵ Tod, M. N. 1902-1903: 341-342, Res. 1 a, c; Evans, A. 1921: 60, Res. 24; Weinberg, S. S. 1954: 94, Res. 1: 17.

Kastelli'de Eski Minos II mezarında bulunmuştur¹⁵⁷. Orta Kıbrıs I-II dönemine ilişkin benzer bir örnek ise, Kıbrıs'ta ele geçirilmiştir¹⁵⁸. Ancak bu yayığın iki dar kenarı da yuvarlaktır (Res. 12). Buna karşın Byblos'ta bulunmuş yayığın iki yanı da düzdür. Kahire'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Naqada II- I. sülale zamanına tarihlendirilen Minshat Abu Omar mezarlığında bulunan ve Azor'da ortaya çıkarılmış yayığa yakın benzerliği nedeniyle, ithal edilmiş olduğu anlaşılan iki yayık Mısır ile Filistin arasındaki ticareti belgelemektedir¹⁵⁹. Bu tip seramik yayıklar, ilmek kulplarından geçirilen iple bir ağaç dalına ya da ağaçtan üç ayağa bağlandıktan sonra içine süt konulmakta ve ileri-geri sallanılarak tereyağı yapılmaktadır (Res.13)¹⁶⁰.

Eski Tunç I'de, Filistin yayıkları bir yandan Kalkolitik Çağ yayıklarının biçimini sürdürürken, diğer yandan değişik biçimli yayıklar ortaya çıkmaktadır. Bunların örnekleri Azor, Gezer ve Jericho gibi merkezlerde ortaya çıkarılmıştır¹⁶¹. Moshe Dayan koleksiyonunda yer alan Kalkolitik Çağ geleneğindeki bir yayık, Orta Tunç Çağı I'e ilişkin bir mezarda bulunmuştur¹⁶². Biçimi deri tulumdan esinlenmiş olan yayıkların Eski Tunç I'den sonra görülmediği bilindiğinden, iki dönem arasındaki ilişkinin araştırılması gerektiği ileri sürülmektedir¹⁶³.

Kalkolitik Çağ Filistin yayıklarının tapınımdaki kullanımı konusundaki bilgi üç merkezden elde edilmektedir:

a) Kalkolitik Çağın önemli bir ticaret ve tapınım merkezi olan Ghilat'ta "Yayıklı Kadın" adı verilen pişmiş topraktan bir kadın heykelciği bulunmuştur. Eserde taburede oturan bir kadın, sol elinde bir kap tutarken, başının üstünde taşıdığı yayığı sağ eli ile dengelemektedir¹⁶⁴ (Res. 14). Eserin, hafirlerince tapınak olarak

¹⁵⁷ Weinberg, S. S. 1967: 302.

¹⁵⁸ Stewart, J. 1992: 48, Lev. V 6, 9; Washbourne, R. M. 2000: 220-221, Res. 123.

¹⁵⁹ Leclant, J. 1983: 472, Lev. XII, 10-11; Amiran, R. 1985: 190-191, Lev. XLVI, 2; Koepfer, K. 1989: 416, Res. 8 a; Shaw, I.- P. Nicholson 1995: 188 "Minshat Abu Omar".

¹⁶⁰ Kaplan, J. 1954: 98; Krş. Amiran, R. 1969: 33.

¹⁶¹ Amiran, R. 1955A: 244, Lev. 34 C 2-4; Kenyon, K. M. 1969: 39, Res. 14 no. 16; Ben-Tor, A. 1975: Res. 10; Amiran, R. 1977: 291; Amiran, R. 1985: 190, Res. 10 no. 2, Lev. 18 no. 2; Koepfer, K. 1989: 416, Res. 8 c.

¹⁶² Ornan, T. 1986: 67.

¹⁶³ Ornan, T. 1986: 116.

¹⁶⁴ Alon, D. 1976 117-118, Lev. XXXIII, XXXVI; Alon, D. 1977: 64, 65; Epstein, C. 1982: 77-78, Res. 53; Alon, D.- T. E. Levy 1989: 190, Res. 8.

tanımlanan yapıda¹⁶⁵, diğer adak ve kült eşyaları ile birlikte bulunması, onun tapınımda kullanılmış olduğunu göstermektedir¹⁶⁶.

b) İkinci eser Kalkolitik Çağın son evresine ilişkin En Gedi tapınağında bulunan, sırtında iki yayık taşıyan bir boğa, olasılıkla koç figürüdür¹⁶⁷ (Res. 15). Bu eser de hem küçük ölçülü olması hem de tapınakta ele geçirilmesi nedeniyle tapınımda kullanılmış olmalıdır.

c) Üçüncü eser ise, Ghassul kazılarında 1960 yılında ortaya çıkarılan, arka bölümü korunmuş, sırtında iki yayık taşıyan bir koç ya da bir keçi figürüdür¹⁶⁸. C. Epstein, sırtında kap taşıyan başka hayvan heykelcikleri ile birlikte Ghassul figürününün kültte, olasılıkla süt libasyonunda kullanılmış olduğunu ileri sürmektedir¹⁶⁹.

Yukarıda belirtilen eserleri değerlendiren kimi araştırmacılar yönünden, yaygın bereketi simgelediği ve süt kültü ile ilişkili olduğu ileri sürülmektedir¹⁷⁰. Aynı biçimde Ghilat'ta bulunmuş sırtında üç kadeh taşıyan koç figürünü de bereketin ve süt üretiminin simgesi olarak değerlendirilmektedir¹⁷¹. R. Amiran ise, Ghilat ve En-Gedi yayıkları ile Eski Tunç III' e ilişkin Ai tapınağında bulunmuş alabaster kabın¹⁷² biçiminin keçi derisi tulumu benzemesi nedeniyle, aynı mitolojik düşünceyi yansıttığı ve aynı tanrının simgesi olduğunu ileri sürmektedir¹⁷³. Keçi tulumunun ve ona benzeyen kapların ilk ve özgün işlevinin, etnoarkeolojik veriler¹⁷⁴ de dikkate alınarak araştırıldığında, su taşımak olduğunun anlaşıldığı, ancak aynı kapların tereyağı yapımında da kullanılmış olduğunun belgelendiği belirtmektedir¹⁷⁵. R. Amiran ayrıca, Uruk vazosunda betimlenen tanrıça İnanna'nın, başı üzerinde keçi tulumuna benzeyen bir kap taşıması, yazılı kaynaklarda

¹⁶⁵ Krş. Epstein, C. 1985: 55 not. 5.

¹⁶⁶ Alon, D. 1976 117-118, Lev. XXXIV; Amiran, R. 1989: 54; Fox, N. S. 1995: 212, 214.

¹⁶⁷ Kaplan, J. 1965: 147-148; Amiran, R. 1976: 119; Ussishkin, D. 1980: 20-21, 30, Res. 11, Lev. 14 no. 15; Amiran, R. 1981: 49 hayvan koç olarak tanımlanmaktadır, Res. 2; Epstein, C. 1985: 54, Res. 3a, b.

¹⁶⁸ North, R. S. J. 1961: 28, Res. 15 no. 8728; Epstein, C. 1985: 55 Res. 5 a-c.

¹⁶⁹ Epstein, C. 1985: Res. 55.

¹⁷⁰ Alon, D. 1977: 65; Epstein, C. 1985: 55; Alon D.- T. E. Levy 1989: 193.

¹⁷¹ Fox, N. S. 1995: 215-216.

¹⁷² Amiran, R. 1970: Res. 5, Lev. 41, bu kabın yakın benzeri Abydos'ta bulunmuştur, bkz. 172, Lev. 42 ; Flinders Petrie, W. M. 1900: 38, Lev. XXXVIII, 3; Amiran, R. 1972: 12-13, Res. 2; Amiran, R. 1981: 50-51; Amiran, R. 1989: Res. 3.

¹⁷³ Amiran, R. 1976: 119-120. Ayrıca bkz. Jacobsen, T. 1970.

¹⁷⁴ Strommenger, E. 1980: 45, Res. 26.

¹⁷⁵ Amiran, R. 1981: 49; Amiran, R. 1989: 54-55, 57.

yayık ile ilişkisinin bulunması¹⁷⁶ ve aynı zamanda yağmur tanrıçası olması nedeniyle söz konusu kabın tanrıçaya uygun bir simge olduğu görüşündedir¹⁷⁷. En Gedi Kalkolitik Çağ tapınağının iki su kaynağına yakın olması ve kapılarının bu kaynakların bulunduğu yana bakması, burada yer alan çok sayıda kaya-çanak (Cup-Mark), tapınağın ve burada bulunan yayık taşıyan boğa, olasılıkla koç figürünün su kültü ile ilişkili olabileceğini gösterdiği ileri sürülmektedir¹⁷⁸. R. Amiran da bu düşünceye katılarak tulum benzeyen kapların su kültü ile ilgili olduğunu kabul etmektedir¹⁷⁹.

Yukarıda sözü edilen deri tulum benzeyen yayıklar Golan da bulunamamıştır. Bu nedenle süt ürünlerini elde etmek için deri tulumların yanısıra başka tipte bir kabın ahşap bir karıştırıcı ile kullanılmış olabileceği düşünülmektedir¹⁸⁰.

Yatay elips biçimli, ilmek kulplu yayığa benzeyen kaplar Anadolu'da Eski Kalkolitik Çağa ilişkin olarak Hacılar'da görülmektedir¹⁸¹. Bunlardan bir bölümünün boynuna, oturan tanrıça biçimli vazolarda olduğu gibi, yüz yapılmış ve gözleri obsidyen parçaları ile gösterilmiştir¹⁸². Yükseklikleri 10 cm ile 60 cm arasında değişen bu kapların küçük ölçülü olanlarının adak olarak, diğerlerinin ise, hem süt ürünleri elde etmek için günlük işlerde hem de kiltte kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır¹⁸³. Antakya'nın kuzeydoğusunda yer alan Tel Kurdu'da bulunmuş Amik Ovası E evresine ilişkin eserler, Filistin ile ilişkilere işaret etmektedir. Bu eserlerden biri de bir yayık parçasıdır¹⁸⁴.

Hitit yazılı kaynaklarında yayık (makkuya- / makkuyan-) ile ilgili bilgilerimiz hem kısıtlıdır hem de onun biçimi konusunda herhangi bir bilğimiz bulunmamaktadır. Ancak, yazılı kaynaklardan tereyağının nasıl elde edildiği konusunda bilgi edinilmektedir. Bu bilgiye göre tereyağı, sütün yayıkta ahşaptan bir karıştırıcı (GIŞ-ru) ile

¹⁷⁶ Jacobsen, T.- S. N. Kramer 1935; Black, J.- A. Green 1998: 109.

¹⁷⁷ Amiran, R. 1972: 13; Amiran, R. 1989: 57.

¹⁷⁸ Ussishkin, D. 1980: 34-36, Lev. II no. 2 "cup marks"; Amiran, R. 1989: 57.

¹⁷⁹ Amiran, R. 1981: 49; Amiran, R. 1989: 57.

¹⁸⁰ Epstein, C. 1998: 168-169, Lev. XXIII 1.

¹⁸¹ Mellaart, J. 1970: 138 Res. 363 no. 19, Lev. LXXXVII no. 4, 7, CV no. 3, 4, CVIII no. 1; Mellaart, J. 1981: 118-119; Epstein, C. 1985: 53.

¹⁸² Parrot, A. 1969: 52-53, Res.4; Epstein, C. 1985: 53, Res. 1.

¹⁸³ Mellaart, J. 1970: 138; Epstein, C. 1985: 53, 55, Res. 6. Azor'da bulunmuş bu yayığın yüksekliği 17.5 cm., genişliği 23 cm. dir.

¹⁸⁴ Braidwood, R. J. – L. S. Braidwood 1960: Res. 137: 20; Watson, P. J. 1967: 72.

çalkalanması ile elde edilmektedir¹⁸⁵. Buna karşın, kimi araştırmacılar yönünden yaygın biçiminin Mezopotamya mühürlerinde örneklediği ileri sürülmektedir¹⁸⁶. Sütü tanımlayan arkaik Sumer işaretinin (Res. 16) biçimi, Orta Avrupa'da Geç Prehistorik çağda kullanılan yayığa (Res. 17) çok benzemekte ve benzer kaplar Geç Uruk silindir mühürlerinde karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁷ (Res. 18). Görsel sanatlarda, genellikle yayığın ileri-geri yuvarlanmasıyla tereyağı yapıldığına ilişkin örnekler bulunmaktadır¹⁸⁸.

Yakın zamanlara kadar Anadolu'da süttten tereyağı elde edilmesi deriden tulum (tuluk) ile veya ağaçtan ve pişmiş topraktan üretilmiş yayıklarla yapılmaktaydı¹⁸⁹. Kullanılan yöntemler dövme ve çalkalama yöntemleridir¹⁹⁰. Tulum genellikle koyun derisinden yapılmıştır ve kimi bölgelerde yayık olarak kullanılmıştır¹⁹¹ (Res.19). Tulum üç ayağa ya da üç ağaç dikmeye bağlandıktan sonra, içine süt konulmakta, daha sonra çalkalanarak tereyağı üretilmektedir¹⁹². Bu yayığın ilginç bir kullanım biçimi, içine süt konulduktan sonra ağzının sıkıca bağlanıp hayvanın sırtına yüklenerek kullanılmasıdır. Hayvanın

¹⁸⁵ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 122 "makkuya-/makkuyan-" maddesi; Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 2002: 202 Şapp- 2 maddesi; Jacobsen, T. 1983: 197-198; Curtis, R. J. 2001: 235. Tereyağı elde edilmesinin ilkel bir yöntemi, süt konulmuş deriden bir tulumun dizlerin üstünde çalkalanmasıdır, bkz. Jacobsen, T.- S. N. Kramer 1935: 166.

¹⁸⁶ Frankfort , H. 1939: 139, Lev. XXIVg, h ; Frankfort, H. 1955: 39, Lev. 31 no. 315; Amiet, P. 1961: Lev. 58 no. 791, 793-796, Lev. 87 no. 1148; Boehmer, R. M. 1965: 122-123, Lev. LVIII no. 695, 698, 701, 702; Sherrat, A. 1981: 280, Res. 10.5; Collon, D. 1982: 78-81, Lev. XXI ; Delougaz, P.- H. J. Kantor 1996: 142-143, Lev. 146 E. no. 150, XXII no. 151-154;

¹⁸⁷ Szarzynska; K. 1968: 19 no. 19 (Uruk IV); Brandes, M. A. 1979A: 216-219; Brandes, M. A. 1979B: Lev. 30; Potts, D. T. 1997: 146, Res. VI.7; Sherrat, A. 1997: Res. 15,4.

¹⁸⁸ Jacobsen, T. 1983: 198 "r maddesi".

¹⁸⁹ Gürdal, M. 1976: 68. Res. 4, 5. Yağın tulumuz, ayran yapmak yoluyla da elde edilebileceği konusunda bkz. Koşay, H. Z. 1958: 51.

¹⁹⁰ Oğuz, B. 2002: 610.

¹⁹¹ Koşay, H. Z. 1958: 51 Tuluk/ yanlık. Lev. VII, VIII. Tulumun yörelere göre taşıdıkları adlar konusunda bkz. Oğuz, B. 2002: 614. Kimi zaman tulum için keçi derisinin kullanıldığı görülmektedir. bkz. Kramer, C. 1982: 43, Res. 2.3. Bugün Chogha Mish köylülerinin kullandığı yayığın, keçi derisinden yapılmış olduğu konusunda. bkz. Delougaz, P.- H. J. Kantor 1996: 142, Res. 20. Irak'ta koyun derisi tulumun yayık olarak kullanıldığı konusunda bkz. Ochsenschlager, E. L. 1993: 37, Lev. I: 3-4. Tulumun Turan bölgesinde (İran) kullanıldığı konusunda bkz. Martin, M. 1980: 25, Res. 2. Arap göçebeleri için bkz. Kaplan, J. 1954: 98. Eski İsrail için bkz. Borowski, O. 1998: 55; Eski Mısır için bkz. Koepfer, K. 1989: 416.

¹⁹² Kaplan, J. 1965: 145, Lev. B; Oğuz, B. 2002: 613, Res. 28.

yürütmesi ile deri yayık sallandığı için, içindeki süt çalkalanmakta ve tereyağı süttten ayrılmaktadır¹⁹³. Alaca Höyük'te yitme veya örü yayık adı verilen yatay yayıkta (Res. 20) ya da altına yastık konulduktan sonra ileri-geri sallanılarak kullanılan Tombul veya Turfan adı verilen yayıkta (Res. 21) tereyağı üretildiği belgelenmiştir¹⁹⁴. Tombul yayık (Turfan) küçük ağız işkembeden yapılmış bir zar ile kapatılmış, karın bölümüne yakın açılmış bir soluk deliği bulunan kimi zaman iki kulplu, kimi zaman sepet kulplu bir testidir¹⁹⁵ (Res. 22). Başka bir yayık türü, Odun Yayık ve Amudi / Dikey Yayık¹⁹⁶ adı verilen yayıktır. Bunlardan, bir kütüğün oyulması ile üretilen yayıklara odun yayık, ince tahtalarla üretilen ve çoğu kez dışına demirden bir çember geçirilen yayıklara Amudi/ Dikey yayık adı verilmektedir¹⁹⁷. Bu yayıklarda süttten tereyağı, İnanlıktepe vazosundaki kadın aşçının kullandığı biçimde, ahşaptan bir karıştırıcı kullanılarak elde edilmektedir¹⁹⁸ (Res. 23-24). Bu ahşap karıştırıcının alt bölümünde, disk biçiminde yine ahşaptan üretilmiş delikli bir eklentisi bulunmaktadır. Bu tip yayık G. Buccellati - M. Kelly-Buccellati yönünden geleneksel yayık olarak adlandırılmaktadır¹⁹⁹ (Res. 25). İnanlıktepe vazosunun birinci frizindeki vazanın içi görülemediğinden, karıştırıcının alt bölümünün nasıl olduğu bilinmemekle birlikte, geleneksel yayığın kullanıldığı biçimde, aşçının iki eliyle tuttuğu karıştırıcıyı yukarı çekip, sertçe aşağıya indirerek, yani süttü döverek kullandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle vazo bir yayıktır ve Hititli kadın aşçı Anadolu'da yakın zamanlara kadar kullanılmış olan Dikey Yayığı kullanırken betimlenmiş olmalıdır. Hititler tek tipte bir kabı yayık olarak kullandılar ise, bu durumda kadın aşçının kullandığı kabın yazılı kaynaklarda makkuya-/makkuyan- biçiminde geçen yayık olarak tanımlanması yanlış olmayacaktır.

¹⁹³ Oğuz, B. 2002: 613 "İki kulplu ve bir emzikli ufak yayık da *tulu* adı ile bilinir".

¹⁹⁴ Koşay, H. Z. 1951: 88-89 no. 43, 44; Koşay, H. Z. 1958: 51, Lev. VII; Oğuz, B. 2002: 611, 613. Bu tip yayığı modern İran göçbelerinin kullandığı konusunda bkz. Cribb, R. 1991: 78-79.

¹⁹⁵ Oğuz, B. 2002: 613, Res. 27. Şam bölgesinde kullanılan testi-yayık için bkz. Al-Maqqdissi- M. J. Trak Al-Maqqdissi 1990: 467, Res. 4.

¹⁹⁶ Çorum bölgesinde "Örü Yayık" denilir, bkz. Koşay, H. Z. 1958: 51.

¹⁹⁷ Oğuz, B. 2002: 611, Res.24-25.

¹⁹⁸ Gürdal, M. 1976: 71, Res. 5; Koşay, H. Z. 1958: 51 Amudi Yayık (Kurşunlu yöresinde "Ürün Yayık"), Lev. VII; Oğuz, B. 2002: 611, Res. 24 "Odun Yayık", 25 "Örü Yayık". Göçbelerin kullandığı deri ve ağaç yayık için bkz. Yakar, J. 2000: 206, Res. 87-88.

¹⁹⁹ Buccellati, G.-M. Kelly- Buccellati 1997 B: Lev. V, b.

Hitit sanatında bugüne dek aşçıya ilişkin bir mühür ya da bir mühür baskısı ele geçirilememiştir. Buna karşın Urkiş (Tel Mozan)'te Akkad çağına ilişkin olarak, kraliçenin sarayında görevli olduğu anlaşılan bir kadın aşçının mühür baskıları bulunmuştur²⁰⁰. Bu baskılardan korunmuş olanının sağ yanında bir kadın bir sepet içine konulmuş iki vazonun üzerine eğilmiş, iki elinde bulunan sopalarla büyük bir olasılıkla vazonun içindeki sütü dövmektedir (Res. 26). G. Buccellati ve M. Kelly-Buccellati aşçının yardımcısı olduğunu ileri sürdükleri kadının ellerinin farklı düzeylerde olmasının, ellerin dikey yöndeki hareketini gösterdiğini belirtmektedir²⁰¹. Bu eserde kullanılan yöntemin İnandiktepe vazosundaki kadınıki ile aynı olması, dövme yönteminin M. Ö. 3. binin sonlarında Suriye'de kullanılmış olduğunu göstermektedir. Mühür baskısında çivi yazısının sağında, yukarı kaldırdığı sağ elinde bıçak bulunan bir adam, sol eli ile bir hayvan yavrusunu tutmaktadır. Yayıkları kullanan kadının arkasında kurban hayvanına ilişkin etler betimlenmiştir. Bu betimlerde aşçının görevlerinden ikisi konu edilmiştir. Hayvan kurbanını kadın aşçının erkek yardımcısının yaptığı, sütü ise kadın yardımcısının dövdüğü görülmektedir. Hem bu mühür baskısında hem de İnandiktepe vazosunda sütü kadınların dövmesi, bu tip işlerin, yakın zamanlara kadar yurdumuzda olduğu gibi, kadınlar yönünden yapıldığını göstermektedir.

Sumer yazılı kaynaklarına göre, tereyağının süttten ayrılmasının uzun bir süre gerektirmesi ve tekdüze bir işlem olması nedeniyle, sütün çalkalanması/dövülmesi şarkı eşliğinde yapılmaktadır²⁰². İnandiktepe vazosunun birinci frizinde kadın aşçıdan önce, saz çalan bir erkek, çalpara çalan²⁰³, el çırpın ya da danseden iki kadın ile bir liri çalan iki erkek yer almaktadır.²⁰⁴ Bu sahnede Hititli sanatçı, Mezopotamya'da olduğu gibi, sütün yayıkta çalkalanmasını müzik ve şarkı/ dans eşliğinde yapıldığını göstermiş olmalıdır. Sahnenin sağ yanında tanrılara lir çalan figürün²⁰⁵, arkasını bu sahneye dönmüş

²⁰⁰ Buccellati, G.- M. Kelly- Buccellati 1995-1996: Res. 8'de h3 ; Buccellati, G.- M. Kelly- Buccellati 1997A: 81'de h-3 ve 83; Buccellati, G.- M. Kelly- Buccellati 1997B: 200-201, Lev. V, a-c; Buccellati, G.- M. Kelly- Buccellati 2001: 76-77, Res. 12; Bienkowski, P. - A. Millard (der.) 2000: 202-203. Akkad Çağına ilişkin iki erkek aşçının mührünün varlığı konusunda bkz. Franke, J. 1977: 63 ve Edzard, D. O. 1968-1969: 15.

²⁰¹ Buccellati, G.- M. Kelly- Buccellati 1995-1996: 24.

²⁰² Curtis, R. I., 2001: 235; Stol, M. 1993-1997: 195.

²⁰³ Özgüç, T. 1988: 19.

²⁰⁴ Özgüç, T. 1988: 11-15.

²⁰⁵ Özgüç, T. 1988: Res. 64 no. 6, 8, 10.

olması da kadın aşçının müzik ve dans eşliğinde çalıştığına işaret etmektedir.

Tereyağı, çalkalandıktan sonra sütün üzerinde biriken yağ topaklarının süttten çıkarılması veya küpte çalkalanan sütün süzülerek başka bir kaba aktarılmasından sonra yağ topaklarının toplanması ile elde edilmektedir. Elde edilen yağ, çiğ olması nedeniyle uzun süre saklanamamaktadır. Bu nedenle, kaynatılıp soğutulmuş elde edilen biçimiyle tanrılara sunulmakta ya da tören sırasında yakılmaktadır²⁰⁶. Yazılı kaynaklardan edinilen bilgiye göre, yayık Hitit törenlerinde kullanılmaktadır. Buna ilişkin bir örneğe ölü kült töreninde rastlanılmaktadır. Törende ağlayan kadınlar (^{SAL.MES}tapt/dara)²⁰⁷ yayığı su ile doldurmaktadırlar²⁰⁸. Bu konudaki başka bir örnekte ise, içinde süt bulunan bir yayıkla libasyon yapılmaktadır²⁰⁹.

Hem Mezopotamya hem de Hitit yazılı kaynaklarında süt ile ilişkili kap adlarına rastlanılmakla²¹⁰ birlikte, Mezopotamya'ya oranla Hitit tabletlerinde bugünkü bilgimize göre, daha az kap adı bulunmaktadır. Bunlardan ^{DUG}kappi²¹¹ / ^{DUG}PURSITUM²¹² 'un içine kesik süt (GA DANNU), peynir (GA.KIN.AG)²¹³, kaymak/ koyu süt (GA.AL/GA.KALAG.GA)²¹⁴, bir süt oluşumu (GA SETI)²¹⁵ konulmaktadır²¹⁶. Libasyon kaplarından olan ^{DUG}KUKUBU'nun içine kaymak/ koyu süt (GA.AL), (^{DUG})GAL'in içine ise, kaymak/ koyu süt (GA.AL), eritilmiş tereyağı²¹⁷ (İ.NUN), peynir (GA.KIN.AG) konulmaktadır²¹⁸. Süt ve ürünleri ile ilişkili aletlerden biri

²⁰⁶ Hoffner, H. A. 1993-1997: 203; Curtis, R. I. 2001: 237 İ.NUN (Akkadça: ħimetu). Tereyağının dökülerek kullanıldığı konusunda bkz. Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 14 "lah (ħ)uwai maddesi"; Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 2002: 123 "šamesiya-, šimešiya-, šimišiya- maddesi".

²⁰⁷ Darga, M. 1974: 238; Darga, M. A. 1976:78.

²⁰⁸ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 123 makkuya- or makkuyan maddesi.

²⁰⁹ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 123 makkuya- or makkuyan maddesi.

²¹⁰ Potts, D. T. 1997: 145 NAKRIMU (Bira veya süt koymak için kullanılan deriden bir kap), NAMAŠU (Yayık), ŠAKIRRU (Yayık), KARPTU (Süt Kabı), KUTU (kilden, madenden, ender olarak ahşaptan üretilmiş emzikli saklama ya da servis kabı), ĪALLU (seramik süt kabı), LAĦANNU (Süt Şişesi).

²¹¹ Puhvel, J. 1997: 63.

²¹² Hoffner, H. A. 1993-1997: 204.

²¹³ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 159.

²¹⁴ Hoffner, H. A. 1967B: 58; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 159.

²¹⁵ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 159.

²¹⁶ Coşkun, Y. 1979: 36, 40.

²¹⁷ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 36, 72.

²¹⁸ Hoffner, H. A. 1967B: 30; Coşkun, Y. 1972: 14, 28.

^{GIS}intaluz(z)²¹⁹, dir. Bir metinde tereyağı ile ilgili olarak geçen ^{GIS}intaluz(z)'nin gümüş kakmalarla süslendiği ve ağırlığının 1 MINA olduğu belirtilmektedir²²⁰. Diğer bir metinden söz konusu aletin gümüşten yapılmış olduğu öğrenilmektedir²²¹. Bu bilgilere dayanılarak, Hüseyinde'de bulunmuş kabartmalı vazö parçasındaki ve İnanlıktepe vazosundaki erkek aşçının kullandığı düşünülen kepçenin ya da İnanlık vazosundaki kadın aşçının kullandığı aletin yazılı kaynaklarda geçen ^{GIS}intaluzzi olarak tanımlanması olasıdır.

İnanlıktepe vazosunun birinci frizi T. Özgüç'ün belirttiğine göre, kadın aşçı olarak tanımladığımız figür ile bitmektedir²²². Eğer bu saptama doğru ise, birinci frizdeki tören yeri, yazılı kaynaklarda sözü edilen törenlerin yapıldığı yerlerden biri olan mutfak (É^{LU}MUHALDIM) olmalıdır. Frizin başında ve sonunda aşçıların yer alması, diğer bir deyişle etkinliklerin aşçılarla sınırlandırılmış olması, törenin mutfakta gerçekleştirilmiş olduğunu göstermektedir. Karahna kenti bayramı metinlerinde tanrı heykelinin tapınağa taşınırken şarkıcıların (LU^{MES}NAR)²²³ önde yürüdüklerinden, karaciğerin (UZU^{NIG}.GIG)²²⁴ mutfaka (É^{LU}MUHALDIM) götürüldüğünden ve sunağın (^{GIS}ZAG.GAR.RA) üzerine yerleştirildiğinden söz edilmektedir²²⁵. Bu bilgiler bize, tapınak mutfaklarında sunak ile tanrı heykellerinin bulunduğunu göstermekte ve İnanlıktepe vazosunun birinci frizindeki oturan iki tanrı ve aralarındaki sunak betimi, törenin mutfakta gerçekleştirilmiş olduğunu doğrulamaktadır. Başka bir deyişle, mutfakta tanrı heykellerinin ve sunak betiminin yer alması yazılı kaynaklardaki bilgilere ters düşmemektedir.

2) Hitit kabartmalarında kurban hayvanının öldürülme anı ile ilgili sahneler, av betimleri dışında, bugüne kadar sadece İnanlıktepe vazosunda görülmektedir. Vazonun ikinci frizinde, sunağın önünde bağlanıp diz çöktürülmüş bir boğa kurban edilmektedir (Res. 2). Bu betimde boğayı boynundan hançerleyen figürün, hançeri tutan sol eli ve hançeri korunmuştur²²⁶. Karşısındaki figürün elinde bir alet ya da bir bıçak olup olmadığı, tahribat nedeniyle, anlaşılamamaktadır²²⁷.

²¹⁹ Puhvel, J. 1984: 373-374.

²²⁰ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 122-123.

²²¹ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 122-123.

²²² Özgüç, T. 1988: 20.

²²³ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 326-339.

²²⁴ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 369.

²²⁵ McMahon, G. 1991: 67.

²²⁶ Özgüç, T. 1988: 20, Res. 64 no. 19.

²²⁷ Özgüç, T. 1988: 20, Res. 64 no. 21.

Yazılı kaynaklardaki bilgilere göre, hayvanları kesmek/ kurban etmek aşçının birçok görevinden biridir²²⁸. Bu nedenle, vazodaki iki kült görevlisi aşçılar (^{LÜ.MEŞ}MUHALDIM) olmalıdır.

Hitit görsel sanatlarında hayvanın kurban olarak adanması ile ilgili sahneler Eski Hitit dönemi kabartmalı vazolarında ve Alaca Höyük Sfenksli Kapı kabartmalarında karşımıza çıkmaktadır²²⁹. Daha önce belirttiğimiz gibi, Sfenksli Kapı kabartmalarında yan yana konulmuş iki ortostat üzerindeki betimlerde konu birliğinin bulunduğunu gösteren örnekler vardır²³⁰. İncelemekte olduğumuz kabartma bu örneklerden biridir²³¹. Kabartmada bir kurban sahnesi betimlenmemiştir. Ancak bu kabartmanın hayvanları kurban etmek üzere kurban yerine götürülmesini konu alan bloğun²³² yanına yerleştirilmiş olması, kabartmadaki üç figürün kurban hayvanları ile ilgili olabileceğini göstermektedir. Bu betimdeki figürler, öndeki blokta yer alan kurban hayvanlarını tören sırasında kurban etmek için kurban yerine giden aşçıları temsil etmektedir.

Bugüne kadar görsel sanatlara ilişkin olarak yapılan araştırmalarda aşçı olduğu düşünülen figürlerin iki değişik aletle ilişkisinin bulunduğu ileri sürülmektedir :

I) “Mızrak gibi sapa geçirilmiş ay biçimli gözlü balta”²³³.

II) Bıçak²³⁴.

I) Biçimi L 173/M 288b no.lu hiyeroglif işaretleri ile aynı olan ve M. Darga yönünden “mızrak gibi sapa geçirilmiş ay biçimli gözlü balta” olarak tanımlanan alet, Alaca Höyük kabartmalarında üç figürün elinde görülmektedir²³⁵. Hitit İmparatorluk Çağı mühür baskılarında saptanan bu işaret (Gü.199, L.173)²³⁶ Taşçı kaya

²²⁸ Darga, A. M. 1992: 143.

²²⁹ Boehmer, R. M. 1983: 26, Res. 15; Bittel, K. 1976: no. 212 soldan ikinci kabartma.

²³⁰ Baltacıoğlu, H. 1995A: Res.1; Baltacıoğlu, H. 1995B: Res. 1; Baltacıoğlu 1996A: Res. 1a ile 1b , 1ı ile 1j, 2k ile 2l; Baltacıoğlu 1996C: Res. 1 Baltacıoğlu, H. 1998: 5-6.

²³¹ Baltacıoğlu, H. 1996A: Res. 1g ve 1h.

²³² Baltacıoğlu, H. 1996A: Res.1h.

²³³ Darga, A. M. 1992: 144.

²³⁴ Darga, A. M. 1992: 144, Res. 150-151.

²³⁵ Bittel, K. 1976: Res. 216, 222 ; Baltacıoğlu, H. 1996B: Res. 1-3.

²³⁶ Güterbock, H. G. 1940: No. 105 ; Güterbock, H. G. 1942: No. 26, 181, 197, 238 ; Herboldt, S. 1998: 313, Res.5.

kabartmasında da karşımıza çıkmaktadır²³⁷. Daha önce belirttiğimiz gibi, söz konusu alet iki bölümden, bir mızrak ve bu mızrağın ortasına tutturulmuş yarım ay biçiminde bir eklentiden oluşmaktadır²³⁸. Bu aletin neyi temsil etmiş olabileceği konusunda bugüne kadar türlü görüşler ileri sürülmüştür. M. J. Mellink, söz konusu aletin bir tören baltası veya halkalı bir asa²³⁹ olduğunu, E. Laroche, çiçek ya da silah anlamına gelebileceğini, aynı zamanda yüksek bir görevlinin sanı olabileceğini ileri sürmüştür²⁴⁰. F. Steinherr, Taşçı kabartmasında yeralan aletin hiyeroglif işareti olarak *MEŞEDI*²⁴¹ sanını simgelediğini belirtmiştir²⁴². Daha sonra I. Singer, bu işaretin *MEŞEDI* sanı ile ilintisine dikkat çekmiştir²⁴³. H. G. Güterbock, bir Hitit silindir mühründe, söz konusu işaretin determinatif olarak görüldüğünü ve Mızrak Adamı (LÚ^{GIŞ}SUKUR)²⁴⁴'nın sanını belirlediğini işaret ettiğini belirtmiştir²⁴⁵. Bütün bu görüşlere karşın söz konusu işaretin GAL *MEŞEDI*²⁴⁶ 'yi temsil etmiş olabileceği tarafımızdan ileri sürülmüştür²⁴⁷.

Mızrağın (GIŞ^{GIŞ}SUKUR / Hit. GIŞ^{GIŞ}turi-)²⁴⁸ savaş dışında bir kült eşyası / simgesi olarak kullanılmış olduğu hem yazılı kaynaklardan, hem de görsel sanatlardan bilinmektedir²⁴⁹. Hitit yasalarında saray kapısından tunç mızrağı çalmanın cezasının ölüm olduğuna dikkat çeken I. Singer, bu durumun mızrağa dinsel bir önem verilmiş olması ile açıklanabileceğini belirtmektedir²⁵⁰. Yazılı kaynaklarda savaş dışında mızrak taşıdığı bilinen görevliler "Saray Korumaları" (*MEŞEDI*'ler)²⁵¹, "Mızrak Adamlar" (LÚ^{MEŞ} GIŞ^{GIŞ}SUKUR)²⁵² ve

²³⁷ Steinherr, F. 1975: 315-316, Res. 2, Lev. 58, 2 ve 4.

²³⁸ Baltacıoğlu, H. 1996B: 93.

²³⁹ Mellink, M. J. 1970: 21.

²⁴⁰ Laroche, E. 1960: No.173; Steinherr, F. 1975: 315-316.

²⁴¹ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 135-141.

²⁴² Steinherr, F. 1975: 315- 316.

²⁴³ Singer, I. 1977: 186 not 16. Güterbock, H. G. 1981/1982: 71-72.

²⁴⁴ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 198-200.

²⁴⁵ Güterbock, H. G. 1981/1982: 71-72.

²⁴⁶ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 548-555.

²⁴⁷ Baltacıoğlu, H. 1996B: 98.

²⁴⁸ Tischler, J. 1982: 93; Singer, I. 1983: 58 not 17, 89, 91; Beal, R. H. 1992: 217, not 816.

²⁴⁹ Güterbock, H. G. 1977: 9; Singer, I. 1983: 89, 91; Boehmer, R. M. – H. G. Güterbock 1987: Res. 43; McMahon, G. 1991: 42; Güterbock, H. G. 1997C: 138, Res. 16, 17 a-b.

²⁵⁰ Singer, I. 1983: 91.

²⁵¹ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 357; Alp, S. 1940: 1-25; Beal, R. H. 1992: 212-224.

²⁵² Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 288; Beal, R. H., 1992:224-232.

“Saray Oğlanları” (DUMU.É.GAL)²⁵³ dır. Bu görevliler içinde *MEŞEDI*’ler Hitit kralını her zaman korumakla görevli olmalarının yanısıra, bayram törenlerinde de önemli bir rol oynamakta ve çoğu kez mızrak taşımaktadırlar²⁵⁴.

Yazılı kaynaklarda bugüne kadar saptanan onüç GAL *MEŞEDI*’den²⁵⁵ birinin, yani II. Muwatalli’nin bu görevi yürütüp yürütmediği kesin olarak belli değildir²⁵⁶. I. Mursili zamanındaki GAL *MEŞEDI*’nin de adı bilinmemektedir²⁵⁷. Bu iki GAL *MEŞEDI*’nin dışında onbir GAL *MEŞEDI*’nin yazılı kaynaklardaki varlığına karşın görsel sanatlarda yakın zamanlara kadar sadece Zida’nın mühür baskısı bilinmekteydi. 1990-1991 yılları Boğazköy kazılarında bulunan Nişantepe arşivine ilişkin bir mühür baskısında, olasılıkla GAL *MEŞEDI* sanını simgeleyen, Gü.199 / L.173 no.lu işaretin²⁵⁸ bulunduğu görülmüştür²⁵⁹. Mühür baskısının sahibi Tuthalya’ dır. S. Herbordt, baskıdaki hiyeroglif işaretlerinin çivi yazısı ile çevrelenmiş olmasını, mühür sahibinin büyük Hitit krallarından biri veya Kargamış kralları gibi üst düzeyde bir kişi olduğuna işaret ettiğini, bu kişinin de IV. Tuthalya olabileceğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, IV. Tuthalya’nın Hitit tahtına geçmeden önce GAL *MEŞEDI*’lik yapmış olması nedeniyle, baskıdaki Tuthalya yazısının iki yanında yer alan Gü.199 / L.173 no.lu işaret GAL *MEŞEDI* sanını simgelemektedir²⁶⁰.

Büyük bir olasılıkla Prens (DUMU.LUGAL)²⁶¹ olan Zida’ya ait olan mühür baskısında yeralan, GAL *MEŞEDI* unvanını simgelediğini daha önce ileri sürdüğümüz Gü.199 / L.173 no.lu işaretin IV. Tuthalya’nın mühür baskısında da saptanmış olması, Alaca Höyük kabartmalarında üç kez tasvir edilmiş olan ve adı geçen hiyeroglif işaretini alet biçiminde elinde taşıyan görevlilerin, GAL *MEŞEDI*’yi temsil ettiği konusundaki saptamamızın doğruluğunu kanıtlamaktadır²⁶².

²⁵³ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 237; Alp, S. 1940: 25-52; Güterbock, H.G.– H. A. Hoffner 1980-1989: 183.

²⁵⁴ Alp, S. 1940: 1-25 “LU *MEŞEDI*”; Beal, R. H. 1992: 212, 217, 225, 231.

²⁵⁵ Baltacıoğlu, H. 1995A: 5-6.

²⁵⁶ Baltacıoğlu, H. 1995A: 5-6.

²⁵⁷ Baltacıoğlu, H. 1995A: 6; Beal, R. H. 1992: 328 not 1255.

²⁵⁸ Güterbock, H. G. 1942: no. 199; Laroche, E. 1960: No. 173.

²⁵⁹ Herbordt, S. 1998: 308-309, 313, Res. 5.

²⁶⁰ Herbordt, S. 1998: 303.

²⁶¹ Pecchioli-Daddi, F. 1982: 503-512.

²⁶² Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 183-184; Baltacıoğlu, H. 1995A:5-7; Baltacıoğlu, H. 1998.

Tabletlerde anlatılan törenlerde mızrak kullanımına ilişkin ilginç bir örnek, iki gruba ayrılan adamlardan Maşa'lı olarak adlandırılanların ellerine kamıştan, Hattili olarak adlandırılanların ellerine madenden mızraklar verilerek bir savaş oyunu oynatılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır²⁶³.

Yazılı kaynaklarda geçen ve "Mızrak / Kargı" anlamına geldiği ileri sürülen ^{GIS}mari-²⁶⁴ hem tanrı silahı olarak karşımıza çıkmakta, hem de ANTAŞSUM^{SAR}, KILAM, nuntariyaşhaş ve Koruyucu Tanrılar bayramlarına ilişkin törenlerde Büyük Kral (LUGAL.GAL), Doktor/ Büyücü (^{LÜ}A.ZU), Fırtına Tanrısı'nın Adamı (LÜ^{DU} / LÜ^{IM}), Melhemli Rahip (^{LÜ}GUDU₁₂)²⁶⁵, Sarayoğlanı (DUMU.E.GAL) ve "Anunuwa'lı Adamlar" (^{LÜ}MES^{URU} Anunuwa) yönünden taşınmakta ya da kullanılmaktadır²⁶⁶. ^{GIS}mari-'nin kült törenlerindeki kullanımına ilişkin, yazılı kaynaklarda şimdilik iki örnek bulunmaktadır:

- Nuntariyaşhaş bayramına ilişkin bir metinde Anunuwa'lı Adamlar ile avcılar ^{GIS}mari'lerini birbirlerine çarparak şarkı söylemektedir²⁶⁷,

- KILAM bayramına ilişkin bir tablette, yine Anunuwa'lı Adamlar yürürken ^{GIS}mari-'lerini birbirlerine çarparak şarkı söylemektedir²⁶⁸.

Yukarıdaki bilgilerden görüldüğü gibi, aşçının (^{LÜ}MUHALDIM) mızrak (^{GIS}SUKUR) ve kargı (^{GIS}mari-) ile ilişkisini gösteren şimdilik herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, M. Darga'nın "mızrak gibi sapa geçirilmiş ay biçimli gözlü baltanın aşçılarla ilgili olduğu görüşünün kabul edilmesi olanaklı görülmemektedir.

²⁶³ Ünal, A. 1988: 1490; Ünal, A. 2000: 231.

²⁶⁴ Tischler, J. 1982: 51; Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 183-184; Alp, S. 1983: 43 not. 49.

²⁶⁵ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 337; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 304-311.

²⁶⁶ Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 183-184 "GISmari-, GISmarit-maddesi"; Alp, S. 1983: 43 not 49.

²⁶⁷ Ünal, A. 2000: 231; Güterbock, H. G.- H. A. Hoffner 1980-1989: 183.

²⁶⁸ Singer, I. 1984: 53 I j). A VI 14-16 (KBo 10.25 VI 14-16); Güterbock, H.G. - H.A. Hofner 1980-1989:183.

II) Yazılı kaynaklarda BIÇAK (GİR)²⁶⁹ :

Yazılı kaynaklarda bıçak/ hançer ve kılıç anlamını taşıyan GİR Sumerogramının GİR.KUN, GİR.GAB, GİR.LİL, GİR gim(ma)ra/ kimra, ^(URUDU) UL₄.GAL (GİR.GAL), GİR.TUR, ^{URUDU} kullupi- gibi türleri²⁷⁰ bulunmakla birlikte, aşçıların kullanmış olduğu bıçaklar aşçı/ mutfak/ kasap bıçağı (GİR ^{LU}MUHALDIM)²⁷¹ olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde bıçak ağızlarından (EME.GİR)²⁷² mutfak/ aşçı/ kasap bıçağına ilişkin olanlar da ayırılmıştır²⁷³.

Yazılı kaynaklarda, aşçıların bıçağın yanısıra aşağıda belirtilen iki aleti daha kullandığı öğrenilmektedir:

^{NA₄} taḥuppašštai-: Anlamı kesin bir biçimde saptanamayan bu aletin, GUL²⁷⁴ “vurmak parçalamak, dövmek” ve walḥ²⁷⁵ “vurmak” fiilleri ile birlikte kullanılması²⁷⁶, onun daha önce bir tür kasap bıçağı olarak tanımlanmasına²⁷⁷ rağmen, bir bıçak olamayacağını

²⁶⁹ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No 6; G. Beckman, GİR Sumerogramının Hititçe karşılığının “šiwal” olduğunu ileri sürmektedir, bkz. Beckman, G. 1983: 179, 196 metin L 28. satır.

²⁷⁰ Hoffner, H. A. 1967B: 53 “Knives” GİR.GAB “knife kept at the breast (?)”, GİR.LİL “field knife”, GİR.TUR “small knife”, 96, 97 “Weapons”; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 6. ^(URUDU) UL₄.GAL “Schwert”, no. 147 EME.GİR; Koşak, S. 1982: 19, 20 GİR gimraš, 24 GİR GAB (CTH 241.5= KBo 9. 91 obv. 1 9 “curve dagger”), 126 “GİR.TUR”; Puhvel, J. 1997: 175 “gim(ma)ra-, kimra” 244-245 “kullipi-”; Kümmel, H. M. 1967: 67 KBo XV 2 A IV 20 “GİR URUDU”, 10 “GİR.GAL”= NAMŠARU, GİR.TUR; Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 6 GİR.LİL “Kır Bıçağı”; Beckman, G. 1983: 196 not 530.

²⁷¹ Hoffner, H. A. 1967B: 53 “Butcher knife”; Güterbock, H. G.– H.A. Hoffner 1980-1989: 25 lala- 7 maddesi; Pecchioli-Daddi, F. 1982: 71; Collins, B. J. 1991: 220 not. 45 “two kitchen knives”; Puhvel, J. 1997: 244, 245 “KUB XIII 33 II 19 1 “GİR ^{LU}MU^AALDIM”; Koşak, S. 1982: 19, 20 CTH 241.3 A KUB 42: 14, B KUB 42.15, C IBoT 3: 144, 24, 26 KBo 9: 91, 33, 36: CTH 241.7A, 104, 105: CTH 242. 13 (3) = KBo 18:161 rev.12.

²⁷² Hoffner, H. A. 1967B: 24 lala: tongue (EME); Rüster, Chr.- E. Neu 1989: no. 147; Güterbock, H. G. – H.A. Hoffner 1980-1989: 25 lala 7 maddesi: Blade (of knife); Koşak, S. 1982: 33, 36 CTH 241. 7. A: KUB 42.11 4-8; Koşak, S. 1986: 126 “EME GİR, 133 EME.GİR.TUR”.

²⁷³ Güterbock, H. G.– H. A. Hoffner 1980-1989: 25 EME GİR ^{LU}MUHALDIM; Koşak, S. 1982: 146 CTH 244.7: KBo 18.158 .

²⁷⁴ Rüster, Chr.- E. Neu 1989: No. 271; Haas, V.- M. Wäfler 1976: 92, 93; Ünal, A. 1985: 432 not 88.

²⁷⁵ Friedrich, J. 1952: 242-243.

²⁷⁶ Goetze, A. 1970: 88 No. 150 “walh=hit”; Kammenhuber, A. 1972: 302 not 13; Tischler, J. 1991:13 ^{NA₄} taḥapšetai, 18 ^{GIS} daḥuppazi-; Haas, V. – M. Wäfler 1976: 76 ^{NA₄} taḥapšittae- (?), 92, 93 IBoT III 1 52-59, 80 KUB XL 27 Rs. IV 9-11. KUB XXXIV 69-70 Vs. I 17-18 ‘de ^{NA₄} taḥuppašta fiil olarak kullanılmıştır.

²⁷⁷ Ertem, H. 1955: 31.

göstermektedir. Nitekim A. M. Darga, bu aletin bir tür güzr olabileceğini ileri sürmektedir²⁷⁸. Aşçı söz konusu aletle, kurban hayvanı olarak seçilmiş boğa ve koyunları öldürmektedir²⁷⁹.

- ^{GIS}şenti / ^{GIS}zinti(ya): J. Tischler ve H. A. Hoffner'e göre, aşçının kullandığı bir alet olan ^{GIS}şenti'nin S. Alp yönünden "Kasap Bıçağı"nı temsil ettiği ileri sürülmektedir²⁸⁰. Aşçı törenlerde, kurban hayvanı olarak seçilmiş kuzu ve boğaları ^{GIS}şenti ile kesmektedir²⁸¹. Ancak daha sonra, H. G. Güterbock ve H. A. Hoffner ^{GIS}zintina olarak okudukları bu kelimenin karşılığının "kurban masası" olabileceğini ileri sürmüştür²⁸².

Yazılı kaynaklardaki bu bilgilere karşın kült içerikli kabartmalarda bıçak / hançer / kılıç ile ilgili dört örneğe rastlanılmaktadır:

- İnandıktepe vazosunun ikinci frizindeki kurban sahnesinde boğa, boynuna bir hançer saplanarak kurban edilmektedir (Res. 2). Bu tip saplayıcı aletler, hem hançer hem de bıçak olarak kullanılmıştır²⁸³. Bıçaklar saplayıcı silah olarak kullanıldığı gibi, hançerler de bıçak olarak kullanılabilir. Nitekim Hitit yazılı kaynaklarında da söz konusu aletler için GİR ideogramı kullanılmıştır. Bu nedenle, iki alet arasındaki ayırım ancak biçimsel yönden yapılmakta ve hançer genellikle iki yanı kesici, bıçak ise tek yanı kesici bir alet olarak tanımlanmaktadır²⁸⁴.

- Bitik vazosunun korunan bölümünün alttan birinci frizinde karşı karşıya duran iki erkeğin ellerinde birer hançer/ bıçak tuttıkları ileri sürülmektedir²⁸⁵. Ancak figürlerin, hem aleti/ silahı tutuş

²⁷⁸ Darga, M. 1992: 143 "tappupaštai taşı".

²⁷⁹ Kammenhuber, A. 1972: 302 not 13; Haas, V. - M. Wäfler 1976: 80, 92, 93 IBoT III 1 52'-59' (Koyun), 103 KUB XL 27 Rs. IV 9-11 (koyun), KUB XXXIV 69-70 Vs. 17'-18' (siyah boğa ve siyah koyun); Haas, V. - M. Wäfler 1977: 89, 103; Glockner, J. 1997: 68, 69 ^{GIS}zintina.

²⁸⁰ Hoffner, H. A. 1967A: 357 "KUB XXX 41 obv. I 15, 21 ; KBo XI 26 obv. 6 ; Tischler, J. 1982: 74 ; Alp, S. 1983: 213 metin no. 69 (CTH631) satır 43-45 "Schlachtsmesser" CTH 631 ve not 203a. Krş. Güterbock, H. G. 1997 C: 138 "a tree or wooden object".

²⁸¹ Alp, S. 1983: 213.

²⁸² Güterbock, H. G. - H.A. Hoffner 1994-1997: 341 peda- Ah1' maddesi; Güterbock, H. G. - H.A. Hoffner 2002: 140 şan- B2d4' maddesi.

²⁸³ Özgüç, T. 1982: 43.

²⁸⁴ Philip, G. 1989: 102.

²⁸⁵ Özgüç, T. 1957: 63; Özgüç, T. 1958: 7.

biçimleri hem de aletin/ silahın biçimi dikkate alındığında²⁸⁶, hançer ya da bıçak değil, mızrak tuttıkları açıkça görülmektedir²⁸⁷.

• İnandıktepe vazosunun üçüncü frizinde, ellerinde kavisli kılıç tutan iki erkek betimlenmiştir²⁸⁸. Bu kişilerin tanımları konusunda, “acaba bunlar Bitik vazosunda olduğu gibi, kılıç- meç dansı için bir hazırlık mı? Ancak bu dansda figürler karşı karşıya mücadele ederler. Bu şekilde tasvir edilmezler”²⁸⁹ biçiminde bir değerlendirme yapılmıştır.

• Kabartmamızda öndeki figürün sol elinde tuttuğu bıçak kavisli olması nedeniyle, saplama eyleminden çok kesme işlemi için tasarımılanmış olmalıdır²⁹⁰. Anadolu’da Eski Tunç Çağı’ndan bilinen kavisli bıçaklar²⁹¹, Assur Ticaret Kolonileri Çağı’nda²⁹², Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk dönemlerinde²⁹³ de kullanılmaya devam edilmiştir. Kabartmamızdaki bıçağın en yakın benzeri Boğazköy Aşağı Kentte bulunmuş olan bir bıçaktır²⁹⁴.

G. Philip, Suriye, Filistin Orta ve Geç Tunç Çağlarına ilişkin madenden yapılmış silahlar konusunda yaptığı araştırmada, bıçakların işlevi ile ilgili iki örnekten söz etmektedir :

a) G. Philip bu örnekte Eski Mısır’ın Orta Krallık dönemine ilişkin Beni Hasan’da bulunmuş kasap sahnesinde işçilerin kavisli bıçak kullandıklarını belirtmektedir²⁹⁵.

²⁸⁶ Özgüç, T. 1988: 22, Res. 64 no. 44-45, Lev. 52: 1, 58:2, M: 2.

²⁸⁷ Özgüç, T. 1957: 63, Res. 1-2; Özgüç, T. 1958: Res. 1-2.

²⁸⁸ Özgüç, T. 1988: 22, Res. 64 no. 44-45, Lev. 52:1, 58:2, M: 2.

²⁸⁹ Özgüç, T. 1988: 22.

²⁹⁰ Bkz. Philip, G. 1989: 141.

²⁹¹ Schmidt, H. 1902: 249 no. 6189-6191, 6193, 6200-6202; Goldman, H. 1931: 218, Res. 286/7; Blegen, C. ve diğ. 1951: 84, Res. 47 No. 34510; Branigan, K. 1974: Lev. 14, no. 668, 669, 689, 690. Testere ya da testere dişli bıçak tanrı Şamaş’ın sembolüdür, ancak Mari’de bulunmuş mühür baskılarında kavisli, ancak testere dişli olmadığı açıkça belli olan bir bıçak oturan tanrıçanın elindedir, bkz. Nijhowne, J. 1999: 31 Res.5c; Collon, D.- J. Finkel, 1987: 602-603, Res. A, c; Beyer, D. 1985: 603, Res. 3A, C.

²⁹² Özgüç, T. – N. Özgüç 1953: 67, Lev. LVI no. 553-554.

²⁹³ Özgüç, T. 1982: 43, Şek. 90, Lev. 55, 10; Özgüç, T. 1988: 45, Lev. 65, 8-9; Özgüç, N. 1955: 297, Res. 23-24; Bittel, K. 1957: 17, Res. 10, 13; Koşay, H. Z. – M. Akok 1966: 78, Lev. 134, 3; Özgüç, T. 1982 : 43, Şek. 90, Lev. 55, 10; Schachner, A. 1999: 78, Res. 17.

²⁹⁴ Boehmer, R. M. 1979: 10-11, Lev.III, 73/194 “Zeit der Unterstadt I oder alter.

²⁹⁵ Philip, G. 1989: 142.

b) Yazar bu örnekte ise, Mısır'da Tel el-Dab'a'da Orta Tunç I dönemine ilişkin bir mezarda (F/I M/18 Mezar 3), bir koyun kafasının altında kavisli bir bıçak bulunduğunu ifade etmekte ve bu bıçakların hayvan eti kurbanı ile ilişkili olabileceğini belirtmektedir²⁹⁶.

G. Philip bu örneklerin yanısıra başka örnekleri de dikkate alarak bu tip bıçakların, günlük kullanımdan çok, törensel bir işlevi olduğu sonucuna ulaşmıştır²⁹⁷.

Kabartmamızdaki ikinci figürün elindeki aletin tanımına ilişkin araştırmamızda elde edilen bilgiler aşağıda verilmektedir:

1996 yılında Kuzey Almanya'da satışa sunulan Tel Munbaqa kökenli bir kabartma parçasındaki tanrının sol elinde üst ucu yuvarlak, alt ucu kıvrık bir asa bulunmaktadır²⁹⁸. Bu asa, kabartmamızdaki figürün elinde tuttuğu alet ile karşılaştırıldığında, onun hem bir tanrı asası olması, hem tek elle tutulması, hem de kıvrımının daha çok olması nedeniyle, kabartmamızdaki aleti temsil etmiş olması uzak bir olasılıktır.

Kazılarda bulunan bıçak tiplerinden biri de kıvrık uçlu olanlardır. Savaş aletleri arasında sayılan bu bıçaklar Batı Anadolu'da Eski Tunç Çağı'nda görülmektedir. Bu tipin en önemli örnekleri Troia'da bulunmuştur²⁹⁹. Söz konusu bıçaklar Orta Anadolu'da ilk kez M.Ö. İkinci binde Kaniş Karumu'nun Ib katında ortaya çıkmaktadır³⁰⁰ (Res. 27).

²⁹⁶ Philip, G. 1989: 142.

²⁹⁷ Philip, G. 1989:171-172.

²⁹⁸ Werner, P. 1997: 33, Res. 1, 4.

²⁹⁹ Sandars, N. K. 1955: 175; Bittel, K. 1934: 53, Lev. XIX no. 12-13; Blegen, C. W. ve diğ. 1950: 336, Res. 358 no. 35.451 (II. Kat); Blegen, C. W. 1951: 84, Res. 47 no. 34510 (IIIa kat); Schliemann, H. 1880: 507 no. 965-966; Deshayes, J. 1960A: 305 no. 2349, 235; Deshayes, J. 1960B: 124, 291, Lev. XLI, 2 no. 2351, 4 no. 2349; Przeworski, S. 1967: 47, Lev. IV. 2; Bittel, K. 1939-1941: 16, Res. 16; Özgüç, T. 1959: 56; Thermi'de bulunmuş örnek için bkz. Lamb, W. 1936: 171, Lev. XLVII: M.Ö. 2. binin başlarına ilişkin Ugarit'teki Baal Steli'ndeki kıvrık uçlu hançer (kını) için bkz. Schaeffer, C. F. A 1949: Lev. XXIII-XXIV; Megiddo'da Orta Tunç II ve Geç Tunç II dönemi (M.Ö. 1400- 1200) çanak çömlekleri ile birlikte bulunmuş bıçak için bkz. Guy, P. L. O. 1938: 165, Res. 172: 3; M.Ö. II. binin ikinci yarısına ait olan Tepe Giyan'da bulunmuş bıçak için bkz. Deshayes, J. 1960A: 324; Deshayes, J. 1960B:137, Lev. XLIV,18; Branigan, K. 1974: 29, 168 tip: VIII no. 691 "SS 6209/Truva IIg, "692 "SS 6210/Truva II-V, tip VIIIb" "SS 6208/Truva IIg".

³⁰⁰ Özgüç, T. 1959: 56, Res. 62.

Kıvrık uç, bıçakların yanısıra hançerlere, kılıçlara ve/veya bunların kınlarına uygulanmıştır. Ucu kıvrık hançer (kını), yaklaşık olarak M.Ö. 1720-1650 tarihlerine ilişkin Tel Açana VII. kat yerleşmesinde bulunan iki mühür baskısından birinde, olasılıkla bir tanrıçanın, diğerinde ise, Hava Tanrısı'nın kemerinde belgelenmiştir³⁰¹. Ucu kıvrık kılıç (kını) ise, Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın geç evresine ilişkin Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'ndan bir mühür baskısında örneklenmiştir. Bu baskıda oturan tanrının karşısındaki tanrının kemerinde görülmektedir³⁰². Anadolu dışında bulunmuş kıvrık uçlu bir bıçak Megiddo mezarında³⁰³ (Res.28), kıvrık uçlu kılıç ise, Beth-Shan'da ele geçirilmiştir³⁰⁴ (Res. 29). Bu konudaki başka bir ilginç örnek Brooklyn Museum'da korunan Amarna Çağı'nın geç evresine ilişkin bir testere dişli bıçaktır. Buluntu yeri bilinmemektedir. Benzer bir testere dişli bıçak Tell el- Amarna'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır³⁰⁵. Bu testere dişli bıçakların, kurban edilecek hayvan etlerinin hazırlanmasında kullanıldığı ileri sürülmektedir³⁰⁶. Söz konusu testere dişli bıçaklar, uçlarının kıvrık olması bakımından Eski Tunç Çağı'ndan başlayarak Anadolu'da görülen bıçaklara benzemektedir³⁰⁷. Anadolu dışındaki başka bir buluntu merkezi Beyrut'tur. Kentte 1954 yılında bulunan kaya mezarlarında ortaya çıkarılan yedi bıçak ağzının ortak özelliği, uçlarının kıvrılarak körletilmiş olmasıdır (Res. 30-36). Bu ise, onların saplama silahı olmadıklarını göstermektedir³⁰⁸. Tek yanlı kesici olarak kullanıldığı anlaşılan bu bıçak ağzıları Orta Tunç II – Geç Tunç II dönemine tarihlendirilmektedir³⁰⁹.

Hitit İmparatorluk Çağı kabartmalarında kıvrık ucun hançerlere, kılıçlara ve bunların kınlarına uygulandığı görülmektedir. Bu tip hançerler veya kınları, Boğazköy Kral Kapısı'ndaki tanrının kemerinde³¹⁰, Yazılıkaya A odasındaki 41 no.lu tanrının³¹¹, Yeniköyde bulunmuş kabartmada Kırkların Koruyucu tanrısı

³⁰¹ Collon, D. 1975: 15- 16, 27- 28, no.15, 35, Lev. XX/15, XXV/35.

³⁰² Mellink, M. J. 1990: 130, Res. 5.

³⁰³ Guy, P. L. O. 1938: 45 no. 3, Res. 172/3, Lev. 89: 3.

³⁰⁴ Garstang, J. 1929: Lev. XIX.

³⁰⁵ Aldred, C. 1973: 214, no. 156.

³⁰⁶ Aldred, C. 1973: 214.

³⁰⁷ Branigan, K. 1974: Lev. 14, no. 692.

³⁰⁸ Saidah, R. 1993-1994: 186.

³⁰⁹ Saidah, R. 1993-1994: 143, Lev. 4 / 1-3, 5/1-3, 6/1.

³¹⁰ Bittel, K. 1934: 53- 54; Blegen, C. W. ve diğ. 1950: 336; Deshayes, J. 1960A: 305.

³¹¹ Bittel, K. ve diğ. 1975: Lev 58, 65 no. 41.

(¹)LAMMA.LÍL)'nin³¹² ve Ugarit'te bulunmuş IV. Tuthalya mühründe tanrının korumasındaki kralın³¹³ kemerinde betimlenmiştir. Geç Hitit sanatına da geçen ucu kıvrık hançerler veya bunların kınları Kargamış kabartmalarında karşımıza çıkmaktadır³¹⁴. Ucu kıvrık bıçak/ hançer tipi, yazılı kaynaklarda geçen ve S. Koşak yönünden İngilizce karşılığı "curved(?) dagger"³¹⁵ olarak verilen GİR.KUN' un karşılığı olabilir. Ucu kıvrık kın betimlerinin arkeolojik belgesi Troia'da bulunmuştur (Res. 37). VI. veya VII. Tabakaya ilişkin olduğu ileri sürülen³¹⁶ kılıç kınının içinde kılıç parçasının bulunduğu belirtilmektedir³¹⁷. Yazılıkaya A odasında bulunan 32 no.lu kabartmadaki koruyucu tanrının omzuna dayanmış olduğu kılıç³¹⁸, ucunun kıvrık olması bakımından diğer tanrıların omuzlarında taşıdığı orak biçimli silahtan³¹⁹ ayrılmakta ve ucu kıvrık kılıçlara yaklaşımaktadır.

Kıvrık uçlu bıçakların bir bölümünün uçları, geriye doğru kıvrılarak bıçak ağzına birleşmektedir. Bu biçimde üretilmiş bıçaklar Eski Tunç Çağına ilişkin olarak Troia'da bulunmuştur³²⁰ (Res. 38-39). Aynı tipe giren ucu kırık bir bıçak Yortan mezarlığında ele geçirilmiştir³²¹ (Res. 40). Bıçağın kırık ucu, Troia bıçaklarında³²² olduğu gibi, geriye doğru kıvrılarak bıçak ağzına bağlanacak biçimde tamamlanmaktadır³²³. Tunç sapında Troia örneklerindeki gibi, perçin deliğinin olmaması, onun ahşap, kemik gibi bir sapının bulunmadığını gösterdiği belirtilerek, onun sapsız kullanılmış olduğu ileri sürülmektedir³²⁴. Bu tip bıçakların uçlarının geriye doğru kıvrık yapılmış olması sonucu saplama özelliğini yitirmiş olması, onların savaştan çok dini törenlerde, olasılıkla hayvan kurbanında kullanılmış olduğuna işaret etmektedir. Anadolu dışında benzer bir örnek Megiddo'da bir mezarda bulunmuştur³²⁵ (Res. 41). M. Ö. 3. binin

³¹² Arık, R. O. 1937: 24, Şek. 36.

³¹³ Schaeffer, C. F. A. 1956: Res. 24.

³¹⁴ Woolley, C. L.- T. E. Lawrence 1969: Lev. B. 15/b.

³¹⁵ Koşak, S. 1982: 24, 26 "CTH 241. 5: KBo 9 : 91 Obv. 19".

³¹⁶ Schmidt, H. 1902: 260 no. 6533; Schmidt, H. 1912: 25, Res. 4; Przworski, S. 1967: 55, 72, 192, Lev. VI:7.

³¹⁷ Graslund, B. 1967: 83, Res. 5.

³¹⁸ Bittel, K. ve diğ. 1941: 113, 137. Res. 43 soldaki, Lev. 15: 3-4.

³¹⁹ Bittel, K. ve diğ. 1975: 134-138, 160 no. 25-27, 30, 32, 33, 69-80.

³²⁰ Schliemann, H. 1880: 507 no. 965 (tek yan kesici), 966 (iki yan kesici); Schmidt, H. 1902: 250 no. 6208- 6210; Bittel, K. 1934: 53, Lev. XIX no. 12-13.

³²¹ K. Bittel 1939-1941: 16, 19, Res. 16; T. Kamil 1982: 60-61, Res. 88 no. 334.

³²² Branigan, K. 1974: 29, 168 no. 691, 692.

³²³ Kamil, T. 1982: 61, Res. 88 no. 334.

³²⁴ Kamil, T. 1982: 61.

³²⁵ Guy, P. L. O. 1938: 45 no.3, Res. 172/7 Lev. 89:7.

sonlarına ilişkin orak biçimli Telloh silahının ucu da yukarıda sözü edilen bıçaklar gibi geriye doğru kıvrılarak bıçak ağzına bağlanmaktadır³²⁶ (Res. 42).

Kabartmamızdaki ikinci figürün elleri arasında tuttuğu aletin alt bölümü yukarıda sözü edilen bıçaklara benzemektedir.³²⁷ Bu nedenle söz konusu alet, Troia, Yortan ve Megiddo'da bulunmuş olan örnekler gibi, ucu geriye doğru kıvrılıp bıçak ağzına bağlanan, ucu körletilmiş bir bıçak olmalıdır. Bu bıçak yazılı kaynaklarda geçen ve aşçılarla ilgili olduğu saptanan, aşçı bıçağı GİR^{LU}MUḪALDIM veya GİS^{GİS}senti/GİS^{GİS}zinti(ya)'nın karşılığı olabilir. Öndeki figürün elinde bir bıçak tuttuğu ve aşçı (LU^{LU}MUḪALDIM) olarak tanımlandığı dikkate alınırsa, ikinci figür de elinde bir bıçak tutması nedeniyle bir aşçıyı temsil etmiş olmalıdır. Kabartmadaki üçüncü figür, elinde herhangi bir alet taşımamakla birlikte, aşçılarla aynı kabartmada/ kompozisyonda betimlenmesi nedeniyle aşçı olarak tanımlanmalıdır.

Kabartmamız ve önünde yer alan kabartmadaki betim şemasını, önde bir görevli yönünden kurban yerine götürülen hayvanlar³²⁸ ve arkasında resmedilen aşçılar oluşturmaktadır. Eğer bu betim şeması Eski Hitit Devleti zamanına ilişkin Kabaklı kabartmalı vazo parçasındaki betime uygulanmış ise, başka bir deyişle Kabaklı kabartmasındaki betim şeması Alaca Höyük kabartmasında yinelenmiş ise, o zaman Kabaklı kabartmasında³²⁹, boğanın arkasında yürüyen, sağ eli tahrip olmuş, sol elini yumruk yaparak yukarı kaldırmış olan görevlinin de aşçı olarak tanımlanması gerekecektir.

Araştırmamızın sonuçlarına göre, Hitit görsel sanatlarında daha önce tanımlanmış olan ve bu çalışmamızda tanımlanan aşçı betiminin sayısı ondur. Bunlardan beşi İnandıktepe vazosunda (Res. 2, 8, 9), üçü yazımızın konusunu oluşturan Alaca Höyük Sfenksli Kapı batı kulesi kabartmasında (Res. 1), biri Boğazköy'de bulunmuş kabartmalı tunç kap parçasında (Res. 4), sonuncusu ise, Kabaklı kabartmalı vazo parçasında karşımıza çıkmaktadır. Az sayıdaki bu eserlerde çok sayıda aşçı betimine yer verilmiş olması, söz konusu görevlilerin yazılı kaynaklarda anlatılan törenlerdeki görevlerinin öneminin görsel sanatlara da aktarılmış olduğunu göstermektedir.

³²⁶ Maxwell-Hyslop, R. 1946: 43, 62 "type 34 d, Lev. IV, 34 ; Maxwell-Hyslop, K. R. 2002: 212, Res. 6.

³²⁷ Bu alet Alaca Höyük ekolünde betimlendiğinden benzerliğin azmış gibi algılanabileceği not edilmelidir.

³²⁸ Bittel, K. 1976: Res. 212 soldan ikinci kabartma.

³²⁹ Boehmer, R. M. 1983: Res. 15.

Hitit yazılı kaynaklarında törenlerin yapıldığı yerlerden biri olarak söz edilen mutfak (É^{LÜ}MUḪALDIM), saptamamıza göre, görsel sanatlarda İnandıktepe vazosunun birinci frizinde betimlenmiştir. Aynı frizde saptadığımız kadın aşçı (SAL^{AL}MUḪALDIM) betimi Hitit görsel sanatlarında şimdilik tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugüne kadar okunan tabletlerde kadın aşçılardan çok az söz edilmesine ve/veya bu görevlilerin sayıca az olmalarına karşın, İnandıktepe vazosu onların Hitit kültüründe önemli bir görev üstlendiklerini belgelemektedir. Kadın aşçının kullandığını belirlediğimiz dikey yayık, kadın aşçı betimi gibi, şimdilik elimizdeki tek örnektir ve bu yayık çalışmamızda tabletlerde anlatılan törenlerde kullanıldığından söz edilen makkuya- / makkuyan- olarak tanımlanmaktadır.

İncelediğimiz Alaca Höyük kabartmasında öndeki aşçının elinde kavisli bir bıçak tuttuğu çok önceden bilinmekteydi. Ancak ortadaki aşçının iki eliyle tuttuğu, alt bölümü korunmuş aletin ne olduğu konusunda bugüne kadar kapsamlı bir araştırma yapılmamıştı. Yazımızda söz konusu aletin ne olabileceğine yönelik irdelemede, bu aletin, Batı Anadolu'da Eski Tunç Çağında ortaya çıkan, Truva Yortan gibi merkezlerde belgelenen, ucu yukarı doğru kıvrılarak bıçak ağzına bağlanan tipte bir bıçağı temsil ettiği ve bu bıçağın yazılı kaynaklarda geçen aşçı bıçağının (GİR^{LÜ}MUḪALDIM) veya GIS^Sšenti/GIS^Szinti(ya)'nın karşılığı olabileceği ileri sürülmektedir.

Araştırmamızın yukarıda belirtilen sonuçları, tarih çağlarına ilişkin irdelemeler yapılırken dilbilimsel verilerin dikkate alınmaması durumunda, elde edilen bilgilerin ne kadar yetersiz kaldığı görüşünü bir kez daha doğrulamaktadır.

Resimlerin listesi:

1. Alaca Höyük Sfenksli Kapı açıcılar kabartması, (Çizim H. Baltacıoğlu).
2. İnandıktepe Vazosu. Özgüç, T. 1988: Res. 64 no. 18-22.
3. Teb kentinde III. Ramses mezarının betimlerinden mutfak sahnesi, Brothwell, D. ve P. 1969: Res. 15.
4. Boğazköy kabartmalı tunç kap parçası, Boehmer, R. M. 1983: Res. 35.
5. Kültepe'de bulunmuş boğa başı biçiminde içki kabı, Özgüç, T. 1955: Res. 15.
6. Kültepe'de bulunmuş boğa başı biçiminde içki kabı, Özgüç, T. 1955: Res. 16.
7. Kültepe'de bulunmuş kuş başı biçiminde içki kabı, Özgüç, T. 1986: Res. 49.
8. İnandıktepe Vazosu birinci frizinden ayrıntı, Özgüç, T. 1988: Res. 64 no. 1-5.
9. İnandıktepe Vazosu birinci frizinden ayrıntı, Özgüç, T. 1988: Res. 64 no. 16-17.
10. Ubeyd Ninhursag Tapınağı mozaik frizi, Curtis, R. I. 2000: Res. 17.
11. Beter'de bulunmuş yayık, Amiran, R. 1970: Res. 7 no. 4.
12. Kıbrıs'ta bulunmuş yayık, Washbourne, R. M. 2000: Res. 123.
13. Yayığın kullanılış biçimi, Kaplan, J. 1954: Lev. XXI.
14. Gilat'ta bulunmuş başında yayık taşıyan tanrıça, Washbourne, R. M. 2000: Res. 124.
15. En-Gedi tapınağında bulunmuş sırtında iki yayık taşıyan koç, Ussishkin, D. 1980: Res. 11.
16. Arkaik Sumer süt işareti, Potts, D. T. 1997: Res. VI.7 üstte.
17. Geç Prehistorik Çağ Orta Avrupa yayığı, Potts, D. T. 1997: Res. VI.7 ortada.
18. Geç Uruk Çağı silindir mührü, Potts, D. T. 1997: Res. VI.7 altta.
19. Tuluk (tulum), Koşay, H. Z. 1958: Lev. VII.

20. Yatay yayık, Koşay, H. Z. 1951: Res. 43.
21. Tombul ya da Turfan adı verilen yayığın kullanılış biçimi, Koşay, H. Z. 1958: Lev. VII.
22. Tombul ya da Turfan adı verilen yayık, Koşay, H. Z. 1951: Res. 44.
23. Odun yayık, Gürdal, M. 1976: Res. 5.
24. Amudi/ dikey yayık, Koşay, H. Z. 1958: Lev. VII.
25. Geleneksel yayığın kullanım biçimi, Buccellati, G. M. Kelly-Buccellati 1998: Lev. V b.
26. Urkiş/ Tel Mozan'da bulunmuş kadın aşçı mühür baskısı, Buccellati, G. M. Kelly-Buccellati 1998: Lev. V a.
27. Kültepe'de bulunmuş bıçak, Özgüç, T. 1959: Res. 62.
28. Megiddo'da bulunmuş bıçak, Guy, P. L. O. 1938: Res. 89. 3.
29. Beth-Shan'da bulunmuş kılıç, Garstang, J. 1929: Lev. XIX.
30. Beyrut'ta bulunmuş bıçak ağzı, Saidah, R. 1993: Lev. 4.
31. Beyrut'ta bulunmuş bıçak ağzı, Saidah, R. 1993: Lev. 4.
32. Beyrut'ta bulunmuş bıçak ağzı, Saidah, R. 1993: Lev. 4.
33. Beyrut'ta bulunmuş bıçak ağzı, Saidah, R. 1993: Lev. 5.
34. Beyrut'ta bulunmuş bıçak ağzı, Saidah, R. 1993: Lev. 5.
35. Beyrut'ta bulunmuş bıçak ağzı, Saidah, R. 1993: Lev. 4.
36. Beyrut'ta bulunmuş bıçak ağzı, Saidah, R. 1993: Lev. 6.
37. Troia'da bulunmuş kılıç kını parçası, Schmidt, H. 1902, 260 no. 6533.
38. Troia'da bulunmuş bıçak, Schmidt, H. 1902, 20 no. 6208.
39. Troia'da bulunmuş bıçak, Schmidt, H. 1902, 20 no. 6209.
40. Yortan'da bulunmuş bıçak ağzı, Kamil, T. 1982: Res. 88 no. 334.
41. Megiddo'da bulunmuş kılıç, Guy, P. L. O. 1938: Res. 172. 7.
42. Tellah'da bulunmuş kılıç, Maxwell-Hyslop, R. 1946, Lev. IV. 34.

AL-MAQDISSI- J.

T. Al-Maqqdissi 1990: "Travaux Ethnoarchéologique", *Syria* LXVII: 466-469.

ALDRED, C. 1973: *Akhnenaten and Nefertiti*, New York.

ALKIM, U.B. 1974: *Yesemek Taşocağı ve Heykel Atelyesinde yapılan Kazı ve Araştırmalar*, Ankara.

ALON, D. 1976: "Two Cult Vessels from Gilat", *Atiqot* XI: 116-118.

1977: "A Chalcolithic Temple at Gilath", *Biblical Archaeologist* 40: 63-65.

ALON, D.-

T. E. Levy

1989: "The Archaeology of Cult and the Chalcolithic Sanctuary at Gilat", *Journal of Mediterranean Archaeology* 2/2: 163-221.

ALP, S.

1940: *Untersuchungen zu den Beamtennamen im Hethitischen Festzeremoniell*, Leipzig.

1941: *Hitit Merasim Memurları Hakkında Araştırmalar*, Ankara.

1948: Hitit Metinlerinde 'GISKalmuş' 'Lituus' ve 'HUB.BI' 'küpe', *Bulleten* XII/46: 301-319.

1954: The -N(N)- Formation in the Hittite Language, *Bulleten* XVIII/72: 449-467.

1957: "Zu den Körperteilnamen im Hethitischen", *Anatolia II*'den ayırbasım.

1982: Hititlerin Dinsel Törenlerinde Kullantılan Temizlik Maddesi TUHUESSAR Üzerinde bir İnceleme, *Bulleten* XLVI/181:247- 259.

1983: *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels. Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte Neu Deutung*, Ankara.

AMIET, P.

1961: *La Glyptique Mésopotamienne Archaïque*, Paris.

1972: *Glyptique Susienne des Origines a l'Epoque des Perses Achéménide Cachets, Sceaux-Cylindres et Empreintes Antiques découvertes a Suse de 1913 a 1967*, Paris.

- AMIRAN, R. 1955 A: "The Cream Vase of Gezer and Beersheba Late Chalcolithic", *Israel Exploration Journal* 5: 240-245.
- 1955B: "The Excavations at Tall Abu Matar near Beersheba", *Israel Exploration Journal* 5: 73-84.
- 1969 : *Ancient Pottery of the Holy Land*, Jerusalem.
- 1970 : "The Egyptian Alabaster Vessels", *Israel Exploration Journal* 20: 170-179.
- 1972: "Reflections on the Identification of Deity at EB II and EB III Temples at Ai", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 208: 9-13.
- 1976 : "Note on the Gilat Vessels", *Atiqot* XI: 119-120.
- 1977 : "Pottery from the Chalcolithic Site near Tel Delhamiye and some Notes on the Character of the Chalcolithic- Early Bronze I Transition", *Eretz Israel* 13: 291 (English Summary), 47-56 (Hebrew Section).
- 1981 : "Some Observations on the Chalcolithic and Early Bronze Age Sanctuaries and Religion", A. Biran (der.), *Temples and High Places in Biblical Times*, Jerusalem: 47-53.
- 1985 : "Cananite Merchants in Tombs of the Early Bronze Age I at Azor", *Atiqot* XVII: 190-192.
- 1989 : "The Gilat Goddess and the temples of Gilat, En Gedi and Ai", P. De Miroschedji (der.), *L'Urbanisation de la Palestine à l'Age du Bronze Ancien. Bilan et Perspectives des Recherches Actuelles. Actes du Colloque d'Emmaüs (20-24 Octobre 1986)*, London 1989.

- ARCHI, A. 1979: "Das Kultmahl bei den Hethitern", *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara-11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler I*, Ankara: 197-213.
- ARDZINBA, V. G. 1986 : "The Birth of the Hittite King and the New Year", *Oikumene* 5: 91-101.
- ARIK, R. O. 1937: *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alaca Höyük Hafriyatı. 1935 teki Çalışmalar ve Keşiflere ait ilk Rapor*, Ankara.
- 1939: "Anadolunun en Garp Eti İstasyonu", *Bellekten* III/9: 27- 42.
- BALCIOĞLU, B. 1985: "Hitit Çivi Yazılı Belgelerinde geçen MU-ti meiani- hakkında bazı İzlenimler", *Bellekten* XLIX: 41-52.
- BALTACIOĞLU, H. 1995A: Alaca Höyük Sfenksli Kapı'ya ait bir Kabartma Konusunda Yeni Gözlemler, Ankara
- 1995 B : *Alaca Höyük Sfenksli Kapı'ya ait Müzisyen ve Bir Görevli Kabartmasına İlişkin Gözlemler*, Ankara.
- 1996 A : *Alaca Höyük Sfenksli Kapı Kabartmalarında Tasvir Edilen Tören*, Ankara.
- 1996 B : "Alaca Höyük Sfenksli Kapı'ya ait üç Kabartmada Saptanan bir Unvan ve Kökeni", *Anadolu Araştırmaları* XIV: 93-103.
- 1996 C : *Alaca Höyük Sfenksli Kapı Kabartmalarında Yaban Domuzu ve Geyik Avı*, Ankara.
- 1998: "Alaca Höyük Sfenksli Kapı'ya ait Akrobatlar Kabartması", *Olba* I: 1-28.

- BAUDOT, M. P. 1979 : "Iconographic Study of the Vessels on Archaic Near Eastern Seals", *Orientalia Loveniensia Periodica* 10: 5-67.
- 1982: "Representations in Glyptic Art of a Preserved Legend: Etena, the Shepherd who Ascended to Heaven", J. Quaegebur (der.), *Studia Paulo Naster Oblata* II, *Orientalia Antiqua*, Leuven: 1-8.
- BEAL, R. H. 1992 : *The Organization of the Hittite Military*, Texte der Hethiter Heft 20, Heidelberg.
- BEN-TOR, A. 1975 : *Two Burial Caves of the Proto-Urban Period at Azor 1971. The First Season of Excavations at Tell Yarmouth 1970*, Jerusalem.
- BECKMAN, G. 1983 : *Hittite Birth Rituals*, Studien zu den Boğazköy Texten 29, Wiesbaden.
- BEYER, D. 1985 : "Documents Iconographique de l'Epoque des Shakkanaku", *Mari* 4: 173-189.
- BIENKOWSKI,
P.-A. MILLARD (der.) 2000 : *Dictionary of the Ancient Near East*, London.
- BITTEL, K. 1934 : *Praehistorische Forschung in Kleinasien* (Istanbuler Forschungen Band 6), İstanbul.
- 1939-1941 : "Ein Graberfeld der Yortan-Kultur bei Babaköy", *Archiv für Orientforschung* 13: 1-28.
- 1945 : *Ön Asya Tarih Öncesi Çağları, Mısır-Filistin- Suriye*, İstanbul.
- 1957: "Untersuchungen in der Altstadt Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy im Jahre 1956, *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft*: 6-25.
- 1976 : *Les Hittites*, Paris.

- BITTEL, K. ve diğ. 1941 : *Yazılıkaya. Architektur, Felsbilder
Inschriften und Kleinfunde*, Osnabruck.
1975: *Das Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya*,
Berlin.
- BLACK, J.- A. Green 1998 : *Gods, Demons and Symbols of Ancient
Mesopotamia*, London.
- BLEGEN, C. W. ve diğ. 1950 : *Troy I. General Introduction, the First
and Second Settlements*, Princeton.
1951 : *Troy III. The Third , Fourth, and Fifth
Settlements*, London.
- BOEHMER, R. M. 1965 : *Die Entwicklung der Glyptik Waehrend der
Akkad-Zeit*, Berlin.
1972 : *Die Kleinfunde von Boğazköy. Aus den
Grabungskampagnen 1931-1939 und 1952-
1969*, Boğazköy- Hattusa VII, Berlin.
1979 *Die Kleinfunde aus der Unterstadt von
Boğazköy. Grabungskampagnen 1970-1978*,
Boğazköy-Hattusa X, Berlin.
1983: *Die Reliefkeramik von Boğazköy*, Berlin.
- BOEHMER, R. M.-H. G. Güterbock 1987 : *Glyptik aus dem
Stadtgebiet von Boğazköy*, Berlin.
- BOERKER-KLAHN, J. 1999 : “Schrift-Bilder”, *Ugarit Forschungen*
31: 51-73.
- BOROWSKI, O. 1998 : *Every Living Thing. Daily Use of Animals in
Ancient Israel*, Walnut Creek- London- New
Delhi.
- BOSSERT, H. Th. 1942 : *Altanatolien . Kunst und Handwerk in
Kleinasien von den Anfaengen bis zum
völligen Aufgehen der Griechischen Kultur*,
Berlin.
- BRAIDWOOD, R. J.- L. S. BRAIDWOOD 1960 : *Excavations in the
Plain of Antioch I, The Earlier Assambleges
Phases A-J*, Chicago.

- BRANDES, M. A. 1979A : *Siegelabrollungen aus den Archaischen Bauschichten in Uruk-Warka*, I Teil, Wiesbaden.
- 1979B : *Siegelabrollungen aus den Archaischen Bauschichten in Uruk-Warka*, I Teil, Wiesbaden.
- BRANIGAN, K. 1974 : *Aegean Metalwork of the Early and Middle Bronze Age*, Oxford.
- BROTHWELL, D. ve P. 1969 : *Food in Antiquity. A Survey of the Diet of Early People*, London.
- BUCCELLATI, G.-M. Kelly-Buccellati 1995-1996 : "The Royal House of Urkesh: The Glyptic Evidence from the Southwestern Wing", *Archiv für Orientforschung* 42- 43: 1-32.
- 1997A : "Urkesh the First Hurrian Capital", *Biblical Archaeologist* 60/2: 77-96.
- 1997B : "The Courtiers of the Queen of Urkesh Glyptic Evidence from the Western Wing of the Royal Storehouse AK", *Subartu* IV/2: 195-216.
- 2001: "Überlegungen zur funktionellen und historischen Bestimmung des Königpalastes AP in Urkeš. Bericht über die 13. Kampagne in Tall Mozan/ Urkeš: Ausgrabungen im Gebiet AA, Juni-August 2000", *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft* 133: 59-139.
- M. KELLY-BUCCELLATI 1998 : "The Workshops of Urkesh", Buccellati, G.- M. Kelly-Buccellati (der.), *Urkesh end Hurrians. Studies in Honor of Lloyd Cotsen*, Malibu: 35-50.
- CARRUBA, O. 1966 : *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wišurianza*, Wiesbaden.
- CARTER- C. W. 1962 : *Hittite Cult Inventories* (dissertation), Chicago.
- COLLINS, B. J. 1991 : "The Puppy in Hittite Ritual", *Journal of Cuneiform Studies* 42: 211-216.

- COLLON, D. 1975 : *The Seal Impressions from Tell Atchana/Alalakh*, Neukirchen- Vluyn.
- 1982 : *Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum. Cylinder Seals II. Akkadian- Post Akkadian- Ur III Periods*, London.
- COLLON, D- I. Finkel 1987 : "A Seal Naming İši-Dagan of Mari", *Mari* 5: 602-604.
- CONTENAU, G. 1931 : *Manual d'Archéologie Orientale II. Depuis les Origines jusqu'a l'Epoque d'Alexander. Histoire de l'Art (suite) IIIe et IIe Millenaire avant Notre Ere*, Paris.
- CONTENSON, H. de 1956 : "La Céramique Chalcolithique de BeerSheba: Etude Typologique", *Israel Exploration Journal* 6: 163-179, 226- 238.
- COŞKUN, Y. 1972 : "Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* XXVII/3-4, 1969'dan ayırabasım.
- 1979 : *Boğazköy Metinlerinde Geçen Bazı Seçme Kap İsimleri*, Ankara.
- CRIBB, R. 1991 : *Nomads in Archaeology*, Cambridge.
- CURTIS, R. I. 2001 : *Ancient Food Technology*, Leiden-Boston-Köln.
- DARBY, W. J. ve diğ. 1977 : *Food: The Gift of Osiris* 2, London-New York-San Francisco.
- DARGA, (A.) M. 1970 : "Hitit Çivi Yazısı Belgelerinde Geçen ^{LÜMES}hilammatti- Kelimesinin Anlamı, *Tarih Enstitüsü Dergisi* I: 121-130.
- 1972 : Hitit Bayram-Ritualî Metinlerinde geçen ^Etaru hakkında bir Araştırma", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 3: 318-352.
- 1973: "Hititlerin Kült Törenlerinde Kadınların Yeri ve Görevleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi* IV- V: 231-245.

- 1976 : *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul.
- 1992: *Hitit Sanatı*, İstanbul.
- DELAPORTE, L. 1920 : *Musée du Louvre. Catalogues des Cylindres Orientaux* II. Paris DELOUGAZ, P. -H. J.
Kantor 1996 : *Chogha Mish* 1, Part I: Texts, Part 2 : Plates, Chicago.
- DESHAYES, J. 1960 A : *Les Outils de Bronze, de L'Indus au Danube (IVe au IIe Millénaire) I*, Paris.
1960 B : *Les Outils de Bronze, de L'Indus au Danube (IVe au IIe millénaire) II*, Paris.
- DOTHAN, M. 1953 : "High, Loop-Handled Cups and the Early Relations between Mesopotamia and Egypt", *Palestine Exploration Quarterly*: 132-137.
1975 : "Afula", Avi-Yonah, M. (der.) *Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, London: 32-36.
- DUNAND, M. 1973 : *Fouilles de Byblos*, Paris.
- EDZARD, D. O. 1968-1969 : "Die Inschriften der Altakkadischen Rollsiegel", *Archiv für Orientforschung* 22: 12-20.
- EISENBERG, E. 1989 : "The Chalcolithic and Early Bronze I Occupations at Tel Teo", P. De Miroschedji (der.), *L'Urbanisation de la Palestine à l'Age du Bronze Ancien. Bilan et Perspectives des Recherches Actuelles. Actes du Colloque d' Emmaüs (20-24 Octobre 1986)*, London: 29-40.
- ELLIOTT, C. 1978 : "The Ghassulian Culture in Palestine: Origins, Influences, and Abandonment", *Levant* X: 37-54.
- EMRE, K.-A. Çınaroğlu 1993 : "A Group of Metal Hittite Vessels from Kınık-Kastamonu", *Nimet Özgüç'e Armağan. Aspects of Art and Iconography. Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç* (der. M. J. Mellink ve diğ.), Ankara: 675-713.

- EPSTEIN, C. 1982 : "Cult Symbols in Chalcolithic Palestine", *Bollettino del Centro Camuno di Studi Preistorici* XIX: 63-82.
- 1985 : "Laden Animal Figurines from the Chalcolithic Period in Palestine", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 258: 53-62.
- 1998 : *Chalcolithic Culture of the Golan*, Jerusalem.
- ERTEM, H. 1955 : *Hitit Metinlerinde Türbe ve Türbe ile ilgili Sözler* (Lisans Tezi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi), Ankara.
- 1965 : *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Faunası*, Ankara.
- EVANS, A. 1921 : *The Palace of Minos* I, London.
- FISCHER, F. 1963 : *Die Hethitische Keramik von Boğazköy*, Boğazköy Hattusha IV, Berlin.
- FLINDERS PETRIE, W. M. 1900 : *The Royal Tombs of the First Dynasty* I, London.
- FOX, N. S. 1995 : "The Striped Goddess from Gilat: Implications for the Chalcolithic Cult", *Israel Exploration Journal* 45: 212-225.
- FRANKE, J. A. 1977 : "Presentation Seals of the Ur III/Isin Larsa Period" Gibson, M.- R. D. Biggs, *Seals and Sealing in the Ancient Near East*, Malibu: 61-66.
- FRANKFORT, H. 1939 : *Cylinder Seals*, Chicago.
- 1955 : *Stratified Cylinder Seals from Diyala Region*, Chicago.
- FRIEDRICH, J. 1952 : *Hethitisches Wörterbuch, Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter*, Heidelberg.
- 1961 : *Hethitisches Wörterbuch, Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter*, 2. Ergänzungsheft, Heidelberg.

- GARSTANG, J. 1910 : *The Land of the Hittites*, London.
1929 : *Hittite Empire*, London.
- GLOCKER, J. 1997 : *Das Ritual für den Wettergott von Kuliwišna*, Firenze.
- GOETZE, A. 1969 : "Hittite Instructions", J. B. Pritchard (der.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton: 207-211.
1970 : "Hittite sıpant", *Journal of Cuneiform Studies* XXIII. 77-94.
- GOLDMAN, H. 1931 : *Excavation at Eutresis in Boeotia*, Cambridge.
- GOUIN, Ph. 1993 : "Bovins et Laitages en Mésopotamie Méridionale au 3ème Millenaire. Quelques Commentaires sur la Frise a la Laiterie del El Obeid", *Iraq* 55: 135-145.
- GRASLUND, B. 1967 : "Hethitische Schwerter mit Krummscheiden", *Opuscula Atheniensia* VII: 77-90.
- GUY, P. L. O 1938 : *Megiddo Tombs*, Chicago.
- GURNEY, O. R. 1977 : *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford.
- GÜRDAL, M. 1976 : "Antalya Yörükleri", *Türk Etnoğrafya Dergisi* XV: 65-72.
- GÜTERBOCK, H. G. 1940 : *Siegel aus Boğazköy. I Teil. Die Königssiegel der Grabungen bis 1938* (Archiv für Orientforschung Beiheft 5), Berlin.
1942 : H. G. Güterbock, *Siegel aus Boğazköy. II Teil. Die Königssiegel von 1939 und die übrigen Hieroglyphensiegel* (Archiv für Orientforschung Beiheft 7), Berlin.
1946 : *Ankara Bedesteninde Bulunan Eti Müzesi Büyük Kılavuzu* (çeviren N. Dinçer), Ankara.
1964: Lexicographical Notes II", *Revue Hittite et Asianique* XXII/74: 95-113.

- 1977: "The Hittite Seals in the Walters Art Gallery", *The Journal of the Walters Art Gallery* XXXVI: 7-16.
- 1981/1982 : "The Hieroglyphic Inscriptions on the Hittite Cylinder No. 25", *Archiv für Orientforschung* XXVIII: 71-72.
- 1997A : "An Initiation Rite for a Hittite Prince", H. Hoffner (der.), *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock*, Chicago: 11-113.
- 1997B : "Hittite Temple according to Written Sources", H. Hoffner (der.), *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock*, Chicago: 81-85.
- 1997C : "Hittite KURŠA Hunting Bag", H. Hoffner (der.), *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock*, Chicago: 137-145.

GÜTERBOCK, H.G.- H.A.Hoffner

- 1980- 1989: *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Volume 3, Chicago.
- 1994-1997: *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Volume P, Chicago.
- 2002 : *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Volume S, Chicago.

GÜTERBOCK, H. G.-T.

- van den Hout 1991 : *Hittite Royal Bodyguard*, Chicago.
- HAAS, V. 1994 : *Geschichte der Hethitischen Religion*, New York-Köln.
- HAAS, V.-M. Waefler 1973/1974 : Bemerkungen zu ^É halentu(wa)", *Istanbuler Mitteilungen* 23/24: 1-31.
- 1976 : Bemerkungen zu ^É hešti/a (I. Teil)", *Ugarit Forschungen* 8:65-99.

- 1977 : "Bemerkungen zu ^É hešti/a (II. Teil)",
Ugarit Forschungen 9: 87-122.
- HAMILTON, W. G. 1842 : *Researches in Asia Minor, Pontua and Armenia*, London.
- HERBORDT, S. 1998 : "Seals and Sealings of Hittite Officials from the Nişantepe Archive, Boğazköy, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-22 Eylül 1996). Acts of IIIrd International Congress of Hittitology (Çorum, September 16-22, 1996), (der. S. Alp- A. Süel), Ankara: 309-318.
- HOFFNER, H. A. 1966 : "A Native Akkadian Cognate to West Semitic GBN 'Cheese' ?", *Journal of Ancient Oriental Studies* 86: 27-31.
- 1967A : Reviews of Books 'Hethitisches Wörterbuch 3. Ergänzungsheft. by Johannes Friedrich, Heidelberg 1966", *Journal of the American Oriental Society* 87: 353-357.
- 1967B : "An English-Hittite Glossary", *Revue Hittite et Asiatique* XXV/80: 7-99.
- 1974: *Alimenta Hethaeorum. Food Production in Hittite Asia Minor*, New Haven.
- 1993-1997 : "Milch (produkte). B. Bei den Hethitern", *Reallexikon der Assyriologie* 8: 201-205.
- 1997: "On Hittite Use of Sumerian BAL in the Expression BAL-nu"
ArchivumAnatolicum/Anadolu Arşivleri 3: 191-197.
- JACOBSEN 1970 : *Toward the Image of Tammuz and other Essays on Mesopotamian History and Culture*, Cambridge.
- JACOBSEN, T. – N. H.
Bradford 1983 : "Lad in the Desert", *Journal of Ancient Oriental Studies* 103: 193-200.

- JACOBSEN, T.- S. N. Kramer 1935 : “The Myth of Inanna and Bilulu”, *Journal of Near Eastern Studies* XII: 160-165.
- KAMMENHUBER, A. 1972: : “Keilschrifttexte aus Boğazköy (KBo XVII)”, *Orientalia* NS 41: 292-302.
- KAMİL, T. 1982 : *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*, London.
- KAPLAN, J. 1954 : “Two Chalcolithic Vessels from Palestine”, *Palestine Exploration Quarterly*: 97-100.
- 1965 : “Skin- Bottles and Pottery Imitations”, *Palestine Exploration Quarterly* 97: 144-152.
- 1976: “Giv’ Atayim”, Avi-Yonah, M. (der.) *Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, London: 451-452.
- KAWAMI, T. S. 2001 : “The Cattle of Uruk: Stamp Seals and Animal Husbandary in the Late Uruk/Jemdet Nasr Period”, W. W. Hallo – I. J. Winter(der.), *Seal and Seal Impressions. Proceedings of the XLVe Rencontre Assyriologique Internationale*, Bethesda: 31-47.
- KENYON, K. M. 1969 : *Excavations at Jericho*, Jerusalem.
- KLINGER, J. 1996 : *Untersuchungen zur Rekonstruktion der Hethitischen Kultschicht* (Studien zu den Boğazköy Texten 37), Wiesbaden.
- KOEPER, K. 1989 : “Palestinian Ceramic Imports in Pre and Protohistoric Egypt”, P. De Miroschedji (der.), *L’Urbanisation de la Palestine à l’Age du Bronze Ancienne. Bilan et Perspectives des Recherches Actuelles. Actes du Colloque d’ Emmaüs (20-24 Octobre 1986)*, London: 407-422.
- KOŠAK, S. 1982 : *Hittite Inventory Texts (CTH 241,250)*, Texte der Hethiter, Heft 10, Heidelberg.

- 1986 : "The Gospels of Iron", *Kanişşuwar. A Tribute to Hans Gustav Güterbock on his Seventy-Fifth Birthday*, H. A. Hoffner- G. M Beckman (der.), Chicago: 125-135.
- KOŞAY, H. Z. 1951 : "Anadolu'nun Etnografya ve Folkloruna dair Malzeme I", Ankara.
- 1958 : "Türkiye Halkının Maddi Kültürüne dair Araştırmalar III. Hayvancılık", *Türk Etnografya Dergisi* III: 5-59.
- KOŞAY, H. Z.- M. Akok 1966 : *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1940-1948 deki Çalışmalara ve Keşiflere ait ilk Rapor*, Ankara.
- KRAMER, C. 1982 : *Village Ethnoarchaeology Rural Iran in Archaeological Perspective*, New York-London.
- KÜMMEL, H. M. 1967 : *Ersatzrituale für den Hethitischen König, Studien zu den Boğazköy Texten Heft:3*, Wiesbaden.
- KÜHNE, C. 1986 : "Hethitische auli- und einige Aspekte altanatolischer Opferpraxis", *Zeitschrift Assyriologie* 76: 85-117.
- LAMB, W. 1936 : *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge.
- LAROCHE, E. 1960 : *Les Hiéroglyphes Hittites*, Paris.
- LECLANT, J. 1983 : "Fouilles et Travaux en Egypte et au Soudan 1981-1982", *Orientalia* 52: 461-542.
- LIMET, H. 1987 : "The Cuisine of Ancient Sumer", *Biblical Archaeologist* 50: 132-147.
- MacDonald B. ve diğ. 2001 : *The Archaeology of Jordan*, Sheffield.
- MACRIDY, Th. 1908 : *La Porte des Sphinx à Euyuk, Fouille du Musée Imperial Ottoman, Mitteilungen der Vorderasiatisch(-1922' den başlayarak Ägyptischen)en Gesellschaft* 13, Berlin.
- MALLON, A.- R. Koepel 1934 : *Teleilat Ghassul I*, Rome.

- MARTIN, M. 1980 : "Pastoral Production Milk and Firewood in the Ecology of Turan", *Expedition* 22: 24-28.
- MAXWELL-HYSLOP, R. 1946 : "Daggers and Swords in Western Asia. A Study from Prehistoric Times to 600 B.C.", *Iraq* VIII: 1-65.
- MAXWELL-HYSLOP, K. R. 2002 : "Curved Sickle Swords and Scimitars", L. Al Gailani-Werr ve diğ. (der.), *Of Pots and Plans. Papers on the Archaeology and History of Mesopotamia and Syria presented to David Oates in Honour of his 75th Birthday*, London: 210-217.
- McMAHON, G. 1991 : *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*, Chicago.
- MELLAART, J. 1966 : *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*, London.
1970: *Excavations at Hacilar* 1, 2, Edinburgh.
1981 : *The Neolithic of the Near East*, London.
- MELLINK, J. 1970 : "Observations on the Sculptures of Alaca Höyük", *Anadolu (Anatolia)* XIV: 15-27.
1990: "Archaeology in Anatolia", *American Journal of Archaeology* 94: 125-151.
- MERIGGI, P. 1962 : *Hieroglyphisch-Hethitisches Glossar*, Wiesbaden.
- MEYER, E. 1914 : E. Meyer, *Reich und Cultur der Chethiter*, Berlin.
- MOORTGAT, A. 1966 : *Vorderasiatische Rollsiegel*, Berlin.
- MÜLLER-KARPE, A. 1988 : *Hethitische Töpferei der Oberstadt von Hattuša*, Marburg.
- NEU, E. 1980: *Althethitische Ritualtexte in Umschriif*, Studien zu den Boğazköy Texten 25, Wiesbaden.
- NORTH, R. S. J. 1961 : *Ghassul 1960 Excavation Report*, Rome.

- NIJHOWNE, J. 1999 : *Politics, Religion and Cylinder Seals: A Study of Mesopotamian Symbolism in the Second Millennium B.C.*, London.
- OCHSENSCHLAGER, E. L. 1993 : "Sheep: Ethnoarchaeology at Al-Hiba", *Bulletin on Sumerian Agriculture* VII: 33-42.
- OĞUZ, B. 2002 : *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Teknikleri Müesseseleri, İnanç ve Adetleri*, İstanbul.
- O'NEIL, J. P. 1999 : *Egyptian Art in the Age of the Pyramids*, New York.
- OREN, E. D. 1986 : *A Man and his Land. Highlights from the Moshe Dayan Collection*, Jerusalem.
- ORNAN, T. 1986 : *A Man and his Land, Highlights from the Moshe Dayan Collection*, Jerusalem.
- OTTEN, H. 1958 : *Hethitische Totenrituale*, Berlin.
- 1971A : *Ein hethitisches Festrütual (KBO XIX 128)*, Studien zu den Boğazköy Texten 13, Wiesbaden.
- 1971B : *Materialen zum Hethitischen Lexikon*, Wiesbaden.
- ÖZGÜÇ, N. 1953 : "Kültepe'de 1948-1950 yıllarında Bulunan Hayvan Biçimli Vazolar", T.- N. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949*, Ankara:
- 1955 : "Frakdin Eserleri", *Belleten* XIX/75:295-300.
- 1965 : *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu* Ankara.
- 1969 : "Assyrian Trade Colonies in Anatolia", *Archaeology* 22: 250-255.
- ÖZGÜÇ, T. 1955 : "Kültepe Hafriyatı 1954. II. Kat Eserleri", *Belleten* XIX/76: 445-452.
- 1957 : "The Bitik Vase", *Anadolu/ Anatolia* II: 57-78.

- 1958 : "Bitik Vazosu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi XVI*: 1-18.
- 1959 : *Kültepe-Kaniş. Asur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde yapılan Yeni Araştırmalar*, Ankara.
- 1982 : *Maşathöyük II. Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda bir Hitit Merkezi*, Ankara.
- 1986 : *Kültepe-Kaniş II. Eski Yakındoğunun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*, Ankara.
- 1988 : *İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli bir Kült Merkezi*, Ankara
- ÖZGÜÇ, T.- N. Özgüç 1953 : *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949*, Ankara.
- PARROT, A. 1968 : "Figurines et Céramiques Anatoliennes", *Syria* 45: 45-56.
- PECCHIOLI-DADDI, F. 1982 : *Mestieri professioni e dignita nell' Anatolia Ittita*, Roma.
- PERROT, G. ve diğ. 1872 : *Exploration Archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une Partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont*. II, Paris.
- PERROT, G.-C. Chipiez 1887 : *Histoire de l'Art dans l'Antiquité, Egypte-Assyrie- Phénicie-Judée, Asie Mineure-Perse-Grèce-Etrurie-Rome. Tome VI (Judée-Sardaigne-Syrie-Cappadoce)*, Paris.
- 1890 : *History of Art in Sardinia, Judae, Syria and Asie Minor II*, (der. I. Gonino), London.
- PERROT, J. 1955 : "The Excavations at Tell Abu Matar, near Beersheba", *Israel Exploration Journal* 5: 73-84.
- 1961 : "Une Tombe a Ossuaires du IVe Millenaire à Azor pres de Tel Aviv", *Atiqot* III: 1-83.
- 1965 : "Skin-Bottles and Pottery Imitations", *Palestine Exploration Quarterly* 97: 144-152.

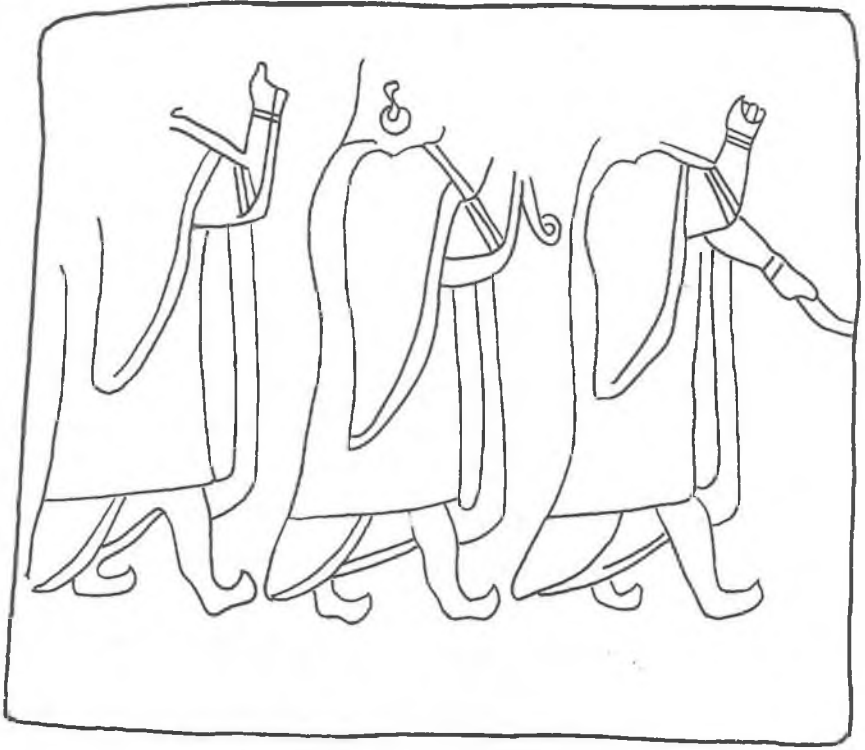
- PHILIP, G. 1989 : *Metal Weapons of the Early and Middle Bronze Ages in Syria-Palestine*, London.
- PORADA, E. 1986 : "A Subject for Continuing Conservation", J. V. Camb ve diğ. (der.), *Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development. Essays Honor of Machteld Mellink*, Madison: 84-92.
- 1987 : "Pottery Scenes of the Period Agade?", Rice, P. M. (der.), *Pots and Potters. Current Approaches in Ceramic Archaeology*, Los Angeles: 21-25.
- POTTS, D. T. 1997 : *Mesopotamian Civilization. The Material Foundation*. New York.
- PRITCHARD 1969 : *The Ancient Near Eastern in Pictures Relating to the Old Testament*, Princeton.
- PRZWORSKI, S. 1967 : *Die Metallindustrie Anatoliens in der Zeit von 1500-700 vor. Chr. Rohstoffe, Technik, Produktion*, S. Strelcyn (der.), *Opera Selecta*, Wrocław- Warszawa- Krakow: 69-352.
- PUHVEL, J. 1984 : *Hittite Etymological Dictionary. Volume 1 Words beginning with A, Volume 2. Words beginning with E and I*, Berlin- New York.
- 1991: *Hittite Etymological Dictionary. Volume 3. Words beginning with H*, Berlin-New York.
- 1997: *Hittite Etymological Dictionary. Volume 4. Words beginning with K*, Berlin- New York.
- RÜSTER, Chr.-E. Neu 1989 : *Hethitisches Zeichenlexikon. Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten* ((Studien zu den Boghazköy-Texten Beiheft 2), Wiesbaden.
- SAIDAH, R. 1993 –1994 : "Beirut in the Bronze Age: The Kharji Tombs", *Berytus* 41: 137-210.
- SANDARS, N. K. 1955 : "The Antiquity of the One- Edged Bronze Knife in the Aegean", *Proceedings of the Prehistoric Society* XXI: 174-197.

- SCHACHNER, A. 1999 : "Grabungen am Südost-Tor", *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft* 31:69-79.
- SCHAEFFER, C. F.-A. 1949 : *Ugaritica II. Nouvelles Etudes Relatives aux Découvertes de Ras Shamra*, Paris.
- 1956: *Ugaritica III. Sceaux et Cylindres Hittites, Épée Gravée du Cartouche de Mineptah, Tablettes Chypro- Minoennes et autres Découvertes Nouvelles de Ras Shamra*, Paris.
- SCHLIEMANN, H. 1880 : *Ilios. The City and Country of the Trojans*, London.
- SCHMIDT, E.F. 1932 : *The Alishar Hüyük. Seasons of 1928 and 1929*, Part I, Oriental Institute Publication XIX, Chicago.
- SCHMIDT, H. 1902 : *Heinrich Schliemann's Sammlung Trojanischer Altertümer* (Königliche Museen zu Berlin), Berlin.
- 1912 : "Trojanische Nachlese I", *Praehistorische Zeitschrift* IV: 19-27.
- SEBBANE, M. – U. Avner 1993 : "Biq'at Nimra: A Tomb from the Beginning of the Early Bronze Age I", *Atiqot* XXII: 33-40.
- SHAW, I. – P. NICHOLSON 1995 : *British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, London.
- SHERRATT, A. 1981 : "Plough and Pastoralism: Aspects of the Secondary Products Revolution", I. Hodder ve diğ.(der.), *Pattern of the Past Studies in Honour of David Clarke*, Cambridge: 261-305.
- 1997: *Economy and Society in Prehistoric Europe. Changing Perspectives*, Edinburgh.
- SINGER, I. 1975 : "Hittite hīlammār and hieroglyphic Luwian hīlana", *Zeitschrift für Assyriologie* 65: 68-103.

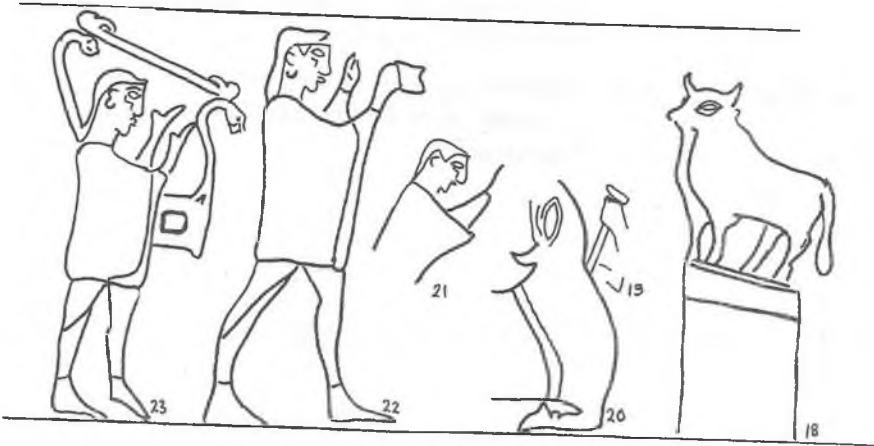
- 1977 : "A Hittite Hieroglyphic Seal Impression from Tel Aphek", *Tel Aviv* 4: 178-190.
- 1983 : *The Hittite KI.LAM Festival I*, Studien zu den Boghazköy-Texten 27, Wiesbaden.
- 1984 : *The Hittite KI.LAM Festival II*, Studien zu den Boghazköy-Texten 28, Wiesbaden.
- STARKEY, J.- L. Harding 1932 : *Beth- Pelet II. Prehistoric Fara*, London.
- STEINHERR, F. 1975 : "Zu den Felsinschriften Taşçı I und II", *Istanbuler Mitteilungen* 25: 313-317.
- STEWART, J. R. 1992 : *Corpus of Cypriot Artefacts of the Early Bronze Age*, Jonsered.
- STOL, M. 1993-1997: "Milch (produkte).A. In Mesopotamien", *Reallexikon der Assyriologie* 8: 188-201.
- STROMMINGER, E. 1980 : *Habuba Kabira eine Stadt vor 5000 Jahren*, Mainz am Rhein.
- STURTEVANT, E. H. 1946 : *Eti Dili Sözlüğü*, Ankara.
- 1954 : "A Hittite Text on the Duties of Priests and Temple Servants", *Journal of Ancient Oriental Studies* 54: 363-406.
- STURTEVANT, E. H.-G. Bechtel 1935 : *A Hittite Chrestomaty*, Pennsylvania.
- SÜEL, A. 1985 : *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili bir Direktif Metni*, Ankara.
- SÜRENHAGEN, D. 1977 : *Untersuchungen zur Keramikproduktion innerhalb der spät-Urukzeitlichen Siedlung Habuba Kabira- Süd in Nordsyrien*, *Acta Praehistorica et Archaeologica* 5/6 (1974/5): 43-164.
- SZARZYNSKA, K. 1968 : "Céramique d'Uruk d'après l'Écriture Pictographique Sumérienne", *Études et Travaux* II: 16-24.
- ŞAHİNBAŞ ERGİNÖZ, G. 1999 : *Hititlerde Anatomi ve Tıp*, İstanbul.

- TADMOR, M. 1986 : "Naturalistic Depictions in the Gilat Sculptured Vessels", *The Israel Museum Journal* V: 7-12.
- TISCHLER, J. 1982 : *Hethitisches Etymologisches Glossar. Teil III, Lieferung* 8. T, D/1, Innsbruck.
- TODD, M. N. 1902-1903 : "Excavations at Palaikastro II Hagios Nikolaos", *The Annual of the British School at Athens* IX: 336-342.
- USSISHKIN, D. 1980 : "The Ghassulian Shrine at En-Gedi", *Tel Aviv* 7: 19-44.
- ÜNAL, A. 1985 : "Beitraege zum Fleischverbrauch in der hethitischen Küche: Philologische Amerkungen zu einer Untersuchung von A. Von den Driesch und J. Boessneck über die Tierknochenreste aus Boğazköy-Hattusa", *Orientalia* 54: 419-438.
- 1988: " Hittite Architect and a Rope Climbing Ritual", *Belleten* LII/205: 1471-1503.
- 2000 : "*Hititler, Etiler ve Anadolu Uygurluklari*", İstanbul
- van LENNEP, H. J. 1870 : *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor II*, London, (Texten Beiheft 2), Wiesbaden.
- van LOON, M. N. 1985 : *Anatolia in the Second Millennium*, Leiden .
- WASHBOURNE, R. M. 2000 : *Out of the Mouth of Pots towards an Interpretation of the Symbolic Meaning of Cypriot Bronze Age Funerary Artifacts including Examples in the University of Canterbury's Logie Collection*, Jonsered.
- WATSON, P. J. 1967 : "Chronology of North Mesopotamia from 10.000 B.C. to 2.000", R. W. Ehrich (der.), *Chronologies in Old World Archaeology* (ikinci baskı), Chicago: 61-100, Jonsered.
- Von BRANDENSTEIN, C.-G. 1943 : *Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten*, Mitteilungen der Vorderasiatisch(en)-Aegyptischen Gesellschaft 46/2, Leipzig.

- Von der OSTEN, H. H. 1937 : *The Alishar Höyük Seasons of 1930-32, Part II*, Chicago.
- WEINBERG, S. S. 1954 : "The Relative Chronology of the Aegean Neolithic Period and Early Bronze Ages", R. W. Ehrich (der.), *Chronologies in Old World Archaeology*, Chicago: 86- 107.
- 1967 : "The Relative Chronology of the Aegean in the Stone and Early Bronze Ages", R. W. Ehrich (der.), *Chronologies in Old World Archaeology* (ikinci baskı), Chicago: 285-320.
- WERNER, P. 1997 : "Ein TerrakottarelieF aus Munbaqa/ Ekalte 3", *Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft* 129: 33-38.
- WOOLLEY, L. 1927 : *Ur Excavations I. Al' Ubaid*, Oxford.
- 1934: *Ur Excavations II . The Royal Cemetery*, New York.
- 1955 : *Alalakh. An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay 1939-1949*. Report of the *Comitee Society of Antiquaries of London* No. XVIII, London.
- WOOLLEY, C. L.-T. E. Lawrence 1969 : *Carchemish I. Report on the Excavations at Jerablus on behalf of the British Museum*, London.
- YAKAR, J. 2000 : *Ethnoarchaeology of Anatolia Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Age*, Jerusalem.

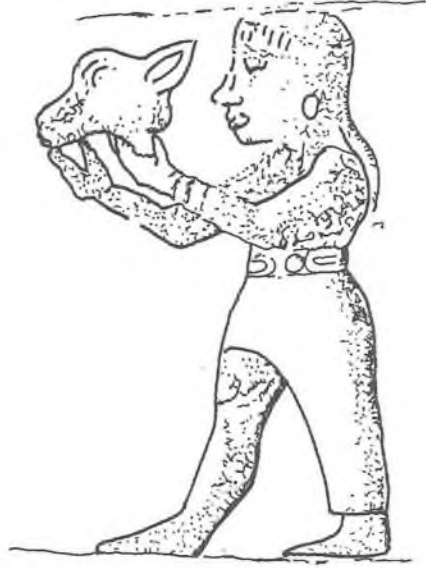
Res. 1

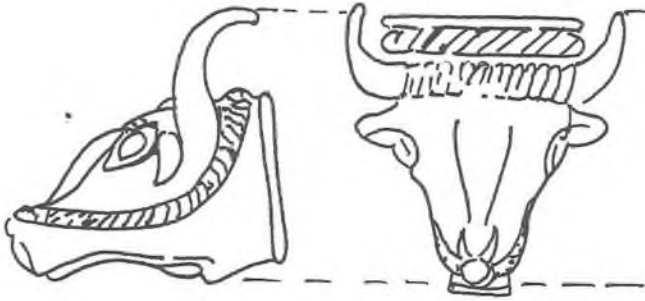
Res. 2

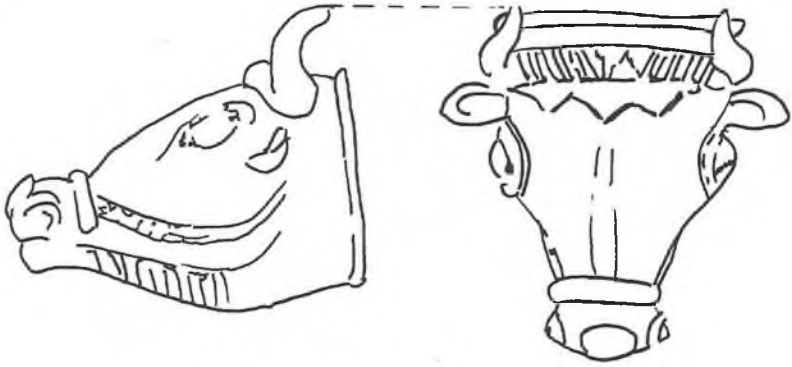
Res. 3

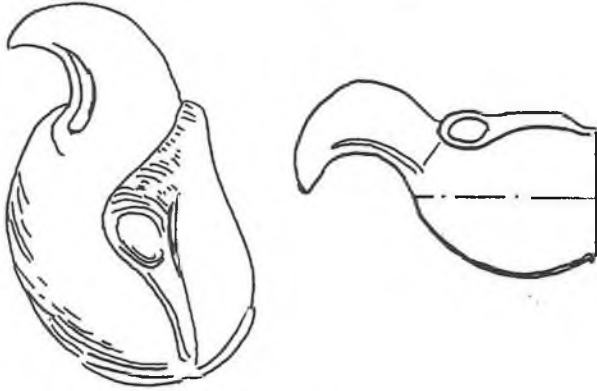
Res. 4

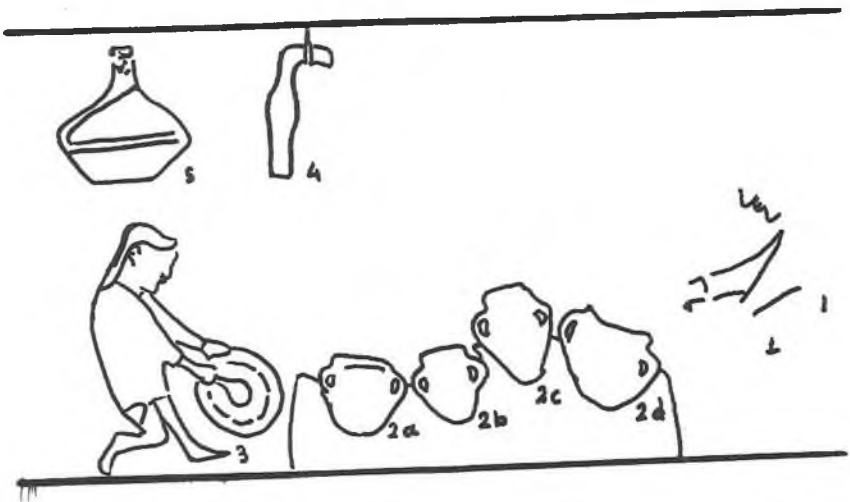
Res. 5

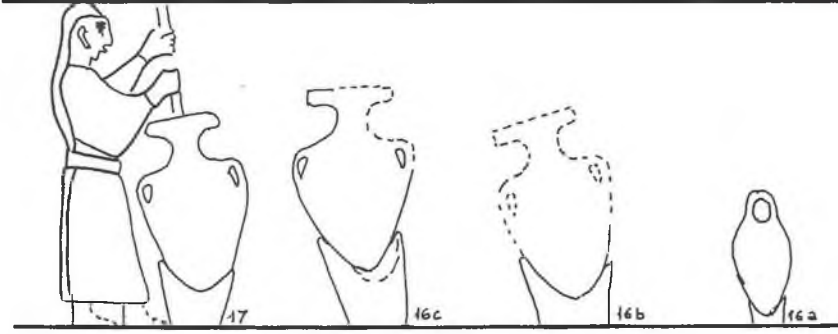
Res. 6

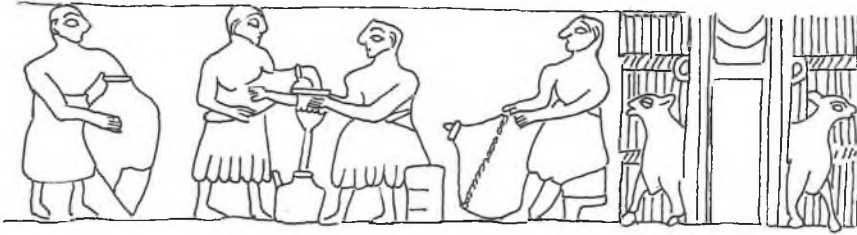
Res. 7

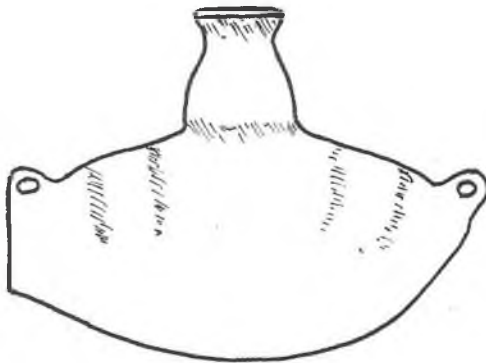
Res. 8

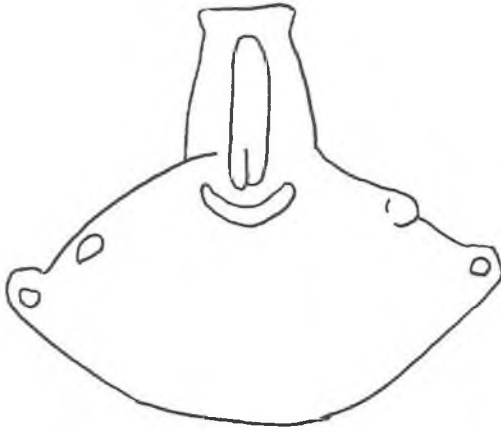
Res. 9

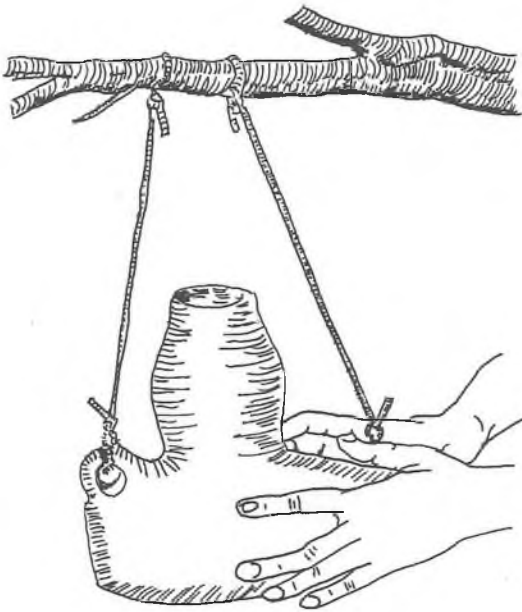
Res. 10

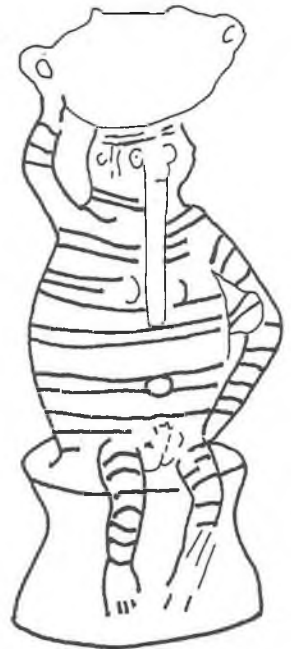
Res. 11

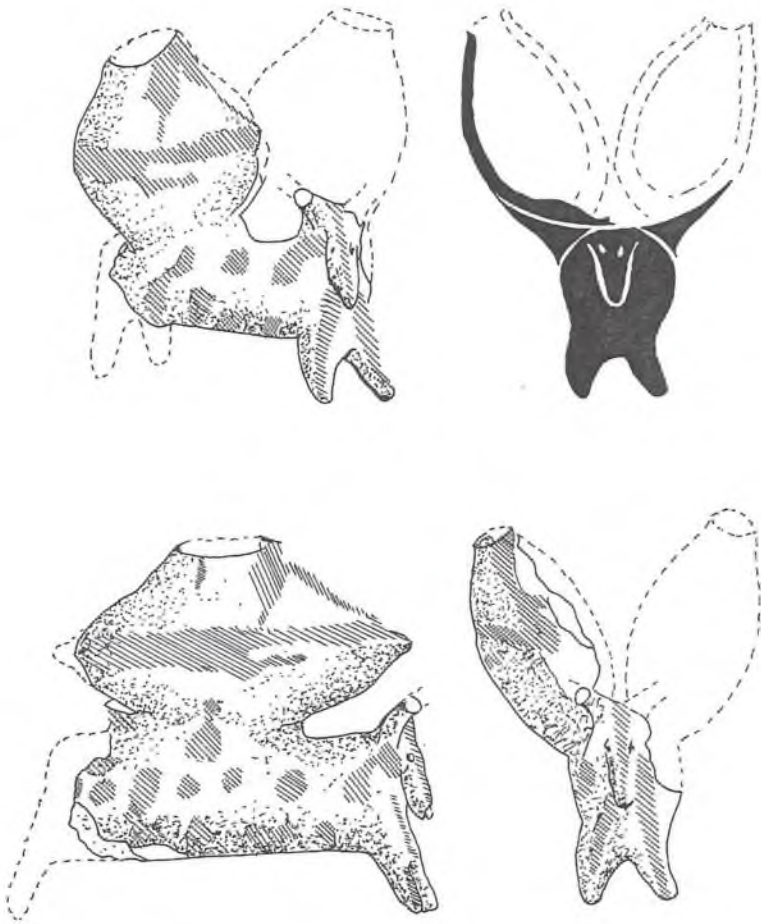
Res. 12

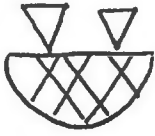
Res. 13

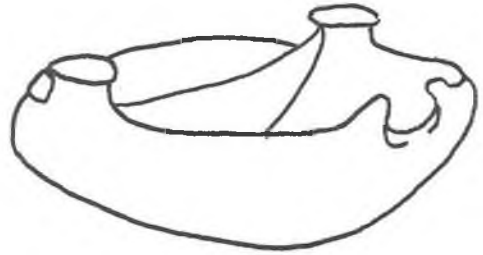
Res. 14

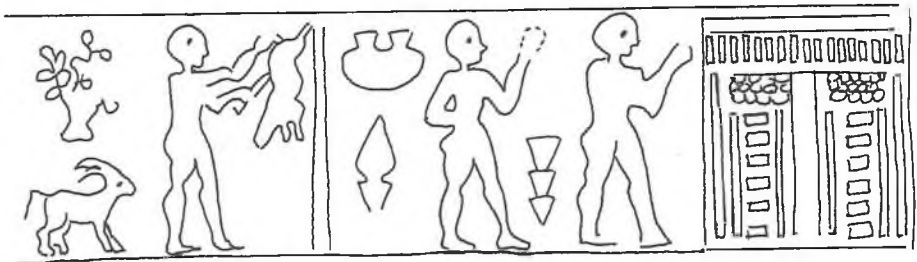
Res. 15

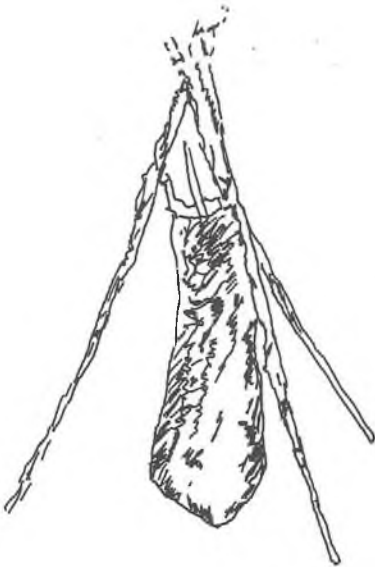
Res. 16

Res. 17

Res. 18

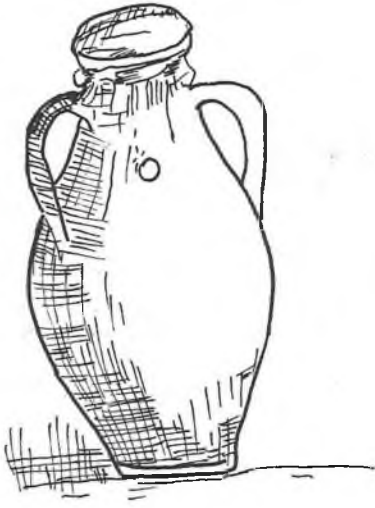
Res. 19

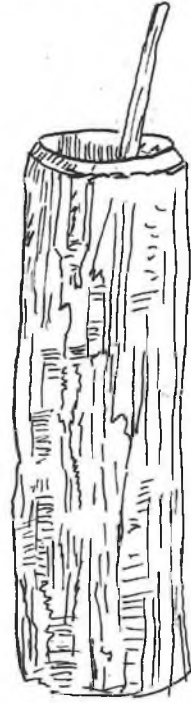
Res. 20

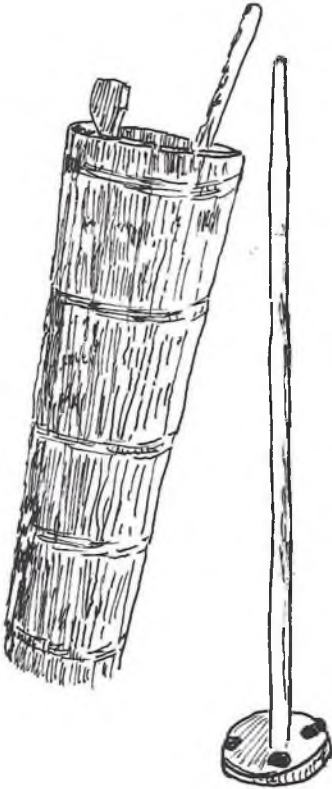
Res. 21

Res22

Res. 23

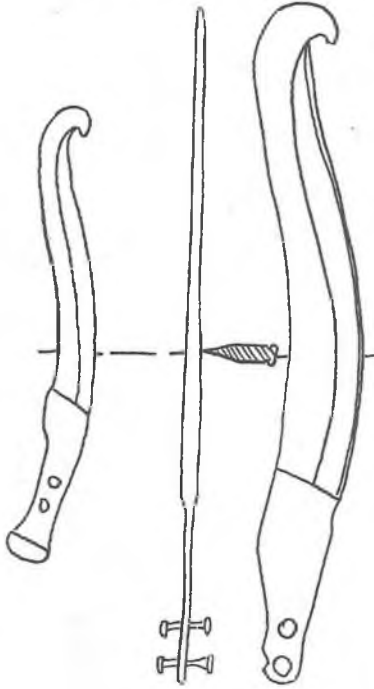
Res. 24

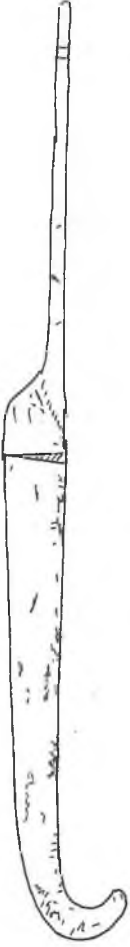
Res. 25

Res. 26

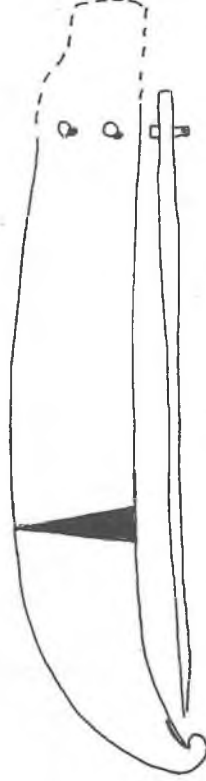
Res. 27

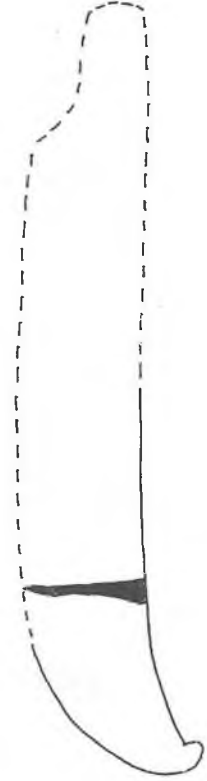
Res. 28.

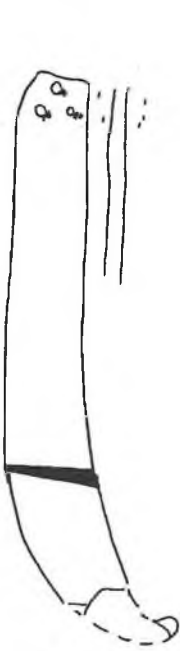
Res. 29

Res. 30

Res. 31

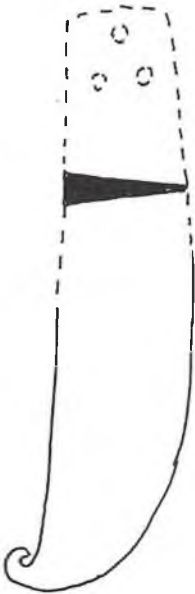
Res. 32

Res. 33

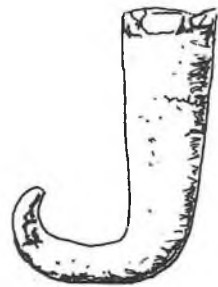
Res. 34

Res. 35

Res. 36

Res. 37

Res. 38

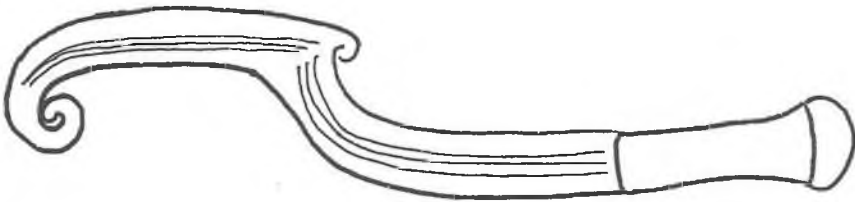
Res. 39

Res. 40

Res. 41

Res. 42